

INSTITUTIONEN FÖR
KULTURVETENSKAPER

ATT VÄRNA DEMOKRATIN

Kommunala tjänstepersoners konstruktioner av demokrati, rättigheter och medborgarskap i det kommunala arbetet med återvändare och islamistisk våldsbejakande extremism

Clara Lebedinski Arfvidson

Uppsats/Examensarbete:	30hp
Program och/eller kurs:	Masterprogrammet Kultur och demokrati: Examensarbete
Nivå:	Avancerad
Termin/år:	Vt 2018
Handledare:	Mathias Ericson
Examinator:	Juan Velasquez

Abstract

Uppsats/Examensarbete:	30 hp
Program och/eller kurs:	Masterprogrammet Kultur och demokrati: Examensarbete
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt 2018
Handledare:	Mathias Ericson
Examinator:	Juan Velasquez
Nyckelord:	demokrati, våldsbejakande extremism, återvändare, problemframställning, fixering, förskjutning, gräns, rättigheter

This thesis investigates how the problem with so called returnees (återvändare) and violent extremism (våldsbejakande extremism) is constructed in the municipal work with and against the same in Sweden, using Carol Bacchi's and Susan Goodwin's Foucaultian approach to policy analysis – the so-called “what's the problem represented to be?” approach – as its primary method. The purpose is to explore how Swedish ideas of democracy are formed, strengthened and challenged, and what effects this may have on notions of citizenship and human rights. Sara Ahmed's concept of emotional economies (2014), Judith Butler's concept of grievable lives (2016), and Jasbir K. Puar's understandings of affective politics (2007) serve as central analytical tools.

The main material used in this study is interview transcriptions from interviews with seven civil servants working with violent extremism in different ways. In order to put their testimonies in context, texts originating from Swedish newspapers and public service has been included in the analysis, such as commentaries, newspaper columns, contributions to public debate and news articles, as well as documentation and instructions from the former National Coordinator against Violent Extremism (Nationella Samordnaren mot Våldsbejakande Extremism).

The analysis shows that the problem of violent extremism is constructed with a normative understanding of democracy, which affects which individuals are deemed “inside” or “outside” the borders of democracy, and which individuals uphold the “right” principles of democracy. The problem representation is fixed on certain individuals who the civil servants have found it difficult to locate in their work, since the problem is constructed through security policy incompatible with the public duty (defined by law) of the municipalities. The civil servants suffer from hateful and violent reactions to their work, since there is little understanding of the legal basis of their social support function in public discourse. The social support function of their work is deemed “naive” and “amateurish” by the media. Thus the municipalities are constructed as a problem in the struggle against violent extremism, since they provide for individuals deemed to be extremists. The problem representation has consequences for how citizenship and human rights are represented in public discourse: I propose that this can be understood through Judith Butler's theory of dehumanisation, in which she argues some categories of human beings are seen as outside the frame of the human, and thus are viewed as “spoils of war” and not as grievable lives (Butler 2004:143).

Tack

Först och främst, stort tack till alla mina informanter för att jag fick lyssna till era berättelser om detta, minst sagt, spretiga ämne. Utan er hade jag inte kunnat skriva den här uppsatsen och min förståelse för fältet hade varken kunnat utmanas eller utvecklas. Tack!

Ett stort tack till min handledare Mathias Ericson. För all hjälp, all förståelse och goda råd om hur en går vidare när ingenting är begripligt och allt är förvirrande. Det hade inte blivit någon uppsats utan dig heller.

Tack Ester Lebedinski. För allt stöd du gett mig under mina vändor med masterstudierna och däröver.

Tack Göran Larsson och Thomas Johansson. För all pepp och glada tillrop. Det betyder mycket.

Och tack Helena Holgersson. För att du sa det du ville säga. Jag behövde höra det.

Innehåll

Inledning.....	1
Syfte och frågeställningar.....	3
Tidigare forskning	3
Centrala begrepp	10
Våldsbejakande extremism.....	10
Återvändare	12
Teoretiskt ramverk	14
Igenkännbarhet och liv	14
Inramning	15
Känslor och affekter	16
Abjektion och död	17
Metod och material.....	18
Intervjuer	21
Texter	24
Analys.....	27
Problemet lösning, konstruktionen av demokratin och dess gränser	27
Att värna om demokratin på rätt sätt	33
Legitima och illegitima perspektiv och principer.....	39
Problemet med att lokalisera problemet	47
Gränsobjekt utan rättigheter	54
Avslutande diskussion.....	60
Referenser.....	65

Inledning

Kampen mot terrorism, våldsbejakande extremism och de krafter som vill förstöra friheten är vår tids viktigaste fråga. Men glöm aldrig att kampen mot terrorism lika mycket är en strid för demokratin. (Ohlsson & Wikström 2017)

Problemet med våldsbejakande extremism benämns som ett problem för demokratin: det är att extremismen hotar demokratin som gör den till ett problem till att börja med. Demokratin är det som ska försvaras mot våldsbejakande extremister, samtidigt som det tycks vara demokratin ska lösa problemet. Den officiella definitionen av våldsbejakande extremism som vanligtvis används av de olika aktörer som har tilldelats, eller självmant tagit på sig ansvaret, att arbeta med problemet lyder: ”Våldsbejakande extremism är ett samlingsbegrepp för rörelser, ideologier eller miljöer som inte accepterar en demokratisk samhällsordning och som främjar våld för att uppnå ett ideologiskt mål.” (Center mot Våldsbejakande Extremism 2018). Det anses alltså vara olika typer av sammanslutningar, både fysiska (rörelse och miljö) och abstrakta (ideologi), som inte tycker att en demokratisk samhällsordning är den bästa lösningen för hur ett samhälle ska styras.

Efter terrorattentatet på Drottninggatan i Stockholm den 7 april år 2017 sade statsminister Stefan Löfven: ”Vi ska jaga dessa mördare med den samlade kraften av den svenska demokratin.” (Marmorstein 2017). Demokratin förefaller vara mycket stark och handlingskraftig, den kan användas till att jaga mördare, samtidigt framstår den som mycket bräcklig – den hotas utifrån och urholkas inifrån. Ann-Sofie Hermansson och Nalin Peggul påpekade till exempel i en debattartikel att demokratin ”klarar sig inte själv”. ”Försvaret av demokratin måste trappas upp”, menade de (Hermansson & Peggul 2018). Demokratin framstår i deras debattartikel som nästintill utrotningshotad på grund av den våldsbejakande extremismen. Samhället måste bli bättre på att sätta skarpa gränser, menar de, eftersom Sverige har för många extremister och att ”relativisering” av problemet leder till att demokratin ”urholkas” (Hermansson & Peggul 2018).

I samma debattartikel pekar Hermansson och Peggul på att ”Sverige har producerat förhållandevis många IS-krigare” (Hermansson & Peggul 2018). Denna formulering – att Sverige producerar terrorister – återkommer hos flera debattörer, och frågan om den svenska demokratis hälsa och fortlevnad tenderar att kopplas samman med dessa individer (se till exempel Sydsvenskan 2017). De har ofta inte bara har levt i Sverige innan sin resa till Syrien,

utan har vanligtvis även svenskt medborgarskap (Ranstorp & Gustafsson 2017:94). Trots detta konstaterade ekar frågan i den offentliga debatten: ”Vad ska vi göra med de personer som återvänder till Sverige som fullfjädrade terrorister?” (Erik Nord, citerad i Rogberg 2017).

En vanlig åsikt i denna fråga tycks vara att de överhuvudtaget inte ska få återvända. Göteborgs-Postens ledarsida fastslog i oktober år 2017 att: ”Dessa terrorister har blod på sina händer och är vandrande säkerhetsrisker. Sverige måste göra allt för att de inte ska kunna återvända hit” (Sonesson 2017). Men faktum är att dessa individer återvänder till Sverige och är en del av det svenska samhället. I Dagens Nyheter fastslår man på ledarsidan att våldsbejakande extremism är ett kommunalt problem, eftersom ”fanatiker inspirerar sina grannar och ryktet lockar likasinnade till området” (Dagens Nyheter 2016). Man påpekar dock att extremismen inte sitter i postnumret, men att ”våldsböjelser tenderar att smitta vid kontakt” (Dagens Nyheter 2016). Det arbete som den kommunala nivån utför har dock varit till en besvikelse för många. Från debattörer, experter och även medborgare har kritiken varit stark. Peder Hyllengren skriver till exempel i Göteborgs-Posten att: ”Sex år efter att resandet till jihadistiska grupper i Syrien tog fart är facit dystert. Antalet extremister har mer än fördubblats, det förebyggande arbetet famlar och lagstiftningen släpar efter” (Hyllengren 2017). Ansvaret kastas fram och tillbaka och ingen har koll, menar Johanne Hildebrant, och tillägger: ”Historiens dom kommer bli hård över att amatörer och sabotörer tillåtits hantera en av samhällets viktigaste och farligaste frågor” (Hildebrant 2017).

I dessa olika texter om våldsbejakande extremism och återvändare framstår skribenternas reaktioner som rationella – den hårda tonen och ropen på handlingskraft värnar om demokrati och säkerhet, själva förutsättningarna för att vi ska kunna fortsätta leva som vi gör. Under några års tid har jag funnit mig involverad i kunskapsfältet våldsbejakande extremism. En kandidatuppsats om Islamiska Statens propagandatidning *Dabiq* ledde till en anställning på Segerstedtinstitutet vid Göteborgs Universitet, och under mina masterstudier gjorde jag praktik hos de lokala samordnarna mot våldsbejakande extremism i Göteborgs Stad. Dessa sammanhang gjorde att jag under en tid var deltagare på otaliga utbildningsdagar och konferenser, träffade praktiker, politiker, forskare och andra människor som på ett eller annat sätt arbetade med våldsbejakande extremism. Jag hade tidigt en idé om att jag ville skriva min masteruppsats om återvändare. Jag var lika intresserad av dessa individer som vilken nyhetsjournalist som helst. När jag började mina efterforskningar om dessa individer dök dock en annan – mer oväntad – individkategori upp, nämligen de praktiker som är ålagda att arbeta med våldsbejakande extremism. ”Man ska ju inte arbeta med detta [återvändare]” fick jag veta,

”om man pratar om detta, då får man mycket hot”.¹ Det visade sig relativt snabbt när jag lämnat utbildningsdagarna och konferenserna om våldsbejakande extremism, att det praktiska arbetet mot det samma verkade handla om att hantera en oförlåtande offentlighet, lika mycket som att hantera individer som inte på ett enkelt sätt skulle kunna kategoriseras som ”våldsbejakande” eller ”återvändare”.

När demokratin måste försvaras, medborgare förhindras att återvända, demokratiska värderingar cementeras och kommuner saboterar, är det intressant att fråga sig vilka värden det är som värnas. Vilka liv är det som ses och erkänns, vilka bedöms som smittsamma och dödliga, och på vilka grunder görs dessa bedömningar? Detta är ett försök att utforska baksidan av de positivt laddade diskurserna om att värna demokratin mot våldsbejakande extremism.

Syfte och frågeställningar

Den här uppsatsen undersöker hur problemet med så kallade återvändare (människor som har rest till och återvänt från områden kontrollerade av Islamiska Staten i Syrien och Irak) och våldsbejakande extremism konstrueras i det kommunala arbetet mot detsamma i relation till offentlig debatt, samt hur kommunala tjänstepersoner förhåller sig till problemkonstruktionen. Detta i syfte att belysa hur svenska idéer om demokrati formas stärks och utmanas, och vad dessa kan tänkas få för effekter för förståelsen av medborgarskap och rättigheter.

- Hur konstrueras problemframställningen av våldsbejakande extremism?
- Vilka fixeringar och förskjutningar ger problemframställningen upphov till?
- Vilken förståelse av rättigheter, demokrati och medborgarskap kan utläsas av den problematisering som konstruktionerna återvändare och våldsbejakande extremism utgörs av?

Tidigare forskning

Våldsbejakande extremism är ett otydligt begrepp som undersöks på olika sätt inom flera discipliner med olika resultat. Forskningen om fältet i Sverige är knapphändig, och jag har

¹ Pilotintervju med anonym tjänsteperson, 2017

därför även vänt mig till studier om andra begrepp och företeelser som angränsar till det aktuella problemområdet i Sverige. I internationell kontext är den kritiska forskningen om begreppet mer utvecklad och sträcker sig över flera olika discipliner.

År 2016 gav Segerstedtinstitutet ut rapporten *Mellan det angelägna och det svårfångade*,² i vilken fyra olika aktörer som fått eller tagit på sig uppdraget att förhindra unga människor från att ansluta sig till det som benämns som våldsbejakande islamistiska grupper undersöktes (Lebedinski Arfvidson, et al. 2016). I rapporten konstateras det att de praktiker som arbetar med frågan har svårt att finna meningsfulla begrepp för att förklara sitt arbete och att de ser problemets uppkomst i ojämlika sociala förhållanden, inte nödvändigtvis i en viss typ av (destruktiv) religiositet. I rapporten konstateras att de metoder som man önskar tillämpa för att lösa problematiken är otydliga, och ett stort problem tycks vara att det saknas ”kompetent ansvarig personal på kommunerna” (Lebedinski Arfvidson et al. 2016:66).

Samma år gav Segerstedtinstitutet även ut rapporten *Socialt arbete, pedagogik och arbetet mot så kallad våldsbejakande extremism – en översyn* författad av Marcus Herz. Författaren går i rapporten igenom de dokument, utredningar och rekommendationer angående hanteringen av våldsbejakande extremism som riktar sig till den så kallade första linjens personal. Han påpekar att begreppet våldsbejakade extremism och övriga begrepp som sammankopplas med fenomenet – till exempel ”radikalisering” – används slarvigt i det material som riktar sig till första linjens personal. Herz påpekar att begreppen är inhämtade från en säkerhetspolitisk diskurs som inte passar för att beskriva det arbete som första linjen är ålagd att utföra. Han skriver bland annat att: ”Det finns en spänning mellan ett allt mer militariserat och säkerhetspolitiskt språk och ett socialt arbete och pedagogiskt arbete som arbetar förebyggande tillsammans med människor inom ramen för deras vardagsliv och verklighet.” (Herz 2016:27). Herz påpekar också i sin rapport att man i de olika dokumenten framhåller ett individualiserat och avpolitiserat förhållningssätt till frågan om våldsbejakande extremism, och att det finns ett starkt fokus på riskidentiteter, trots att det i forskning inte finns stöd för ett sådant förhållningssätt. Tvärtom anses ett holistiskt synsätt mer verksamt, där man till exempel försöker tillgodose individens mänskliga rättigheter och tillgång till välfärd (Herz 2016:26, 54).

Detta fokus på riskidentiteter som dokument angående våldsbejakande extremism tenderar att ha är något som även Jennie Sivenbring tar upp i rapporten *Demokratiseringens dilemman i de nordiska handlingsplanerna mot våldsbejakande extremism* (2017). Som titeln antyder har Sivenbring undersökt handlingsplaner mot våldsbejakande extremism i Sverige,

² Jag var medförfattare till rapporten, och ansvarade för intervjuer samt de fallstudier som berör praktisk verksamhet.

Norge, Finland och Danmark. Hon finner att dessa är samstämmiga i hur våldsbejakande extremism problematiseras (2017:3). Hon påpekar vidare att: ”syftet med det preventiva arbetet mot radikaliserings och våldsbejakande extremism handlar i grunden om att värna demokratin, varvid de som inte räknas till denna åskådning behöver övervakas, åtgärdas, anpassas och omvändas” (Sivenbring 2017:3). Detta menar hon, kan beskrivas som ett demokratiserings dilemma:

[Handlings]planerna utgår från demokrati som något fast och fixerat, som utan vidare förhandling kan läras in och överföras på uppväxande och nya medborgare; dels genom synen på demokrati som tillåtande, jämlik, inkluderande och tolerant. Denna färdigförhandlade syn på demokrati utesluter oliktankande eller de som inte inbegrips i demokratiska förhandlingar (Sivenbring 2017:61).

Sivenbring påpekar också att vissa rättigheter riskerar att sättas ur spel vid ett för stort fokus på de som uttrycker ”fel” åsikter (Sivenbring 2016:61).

Både Herz och Sivenbring pekar på att arbetet mot våldsbejakande extremism konstrueras kring säkerhetspolitiska kategoriseringar som är svåra att applicera i ett praktiskt (socialt och pedagogiskt) arbete så som det ser ut idag. Karin Salomonsson skriver dock i sin avhandling *Fattigdomens Besvärjelser – visionära ideal och vardagliga realiteter i socialt arbete* (1998) att det sociala arbetet är kulturspecifikt och relativt till tidsperiod. Sätten som socialarbetaren förväntas ingripa har historiskt formulerats genom olika vetenskapliga paradig. För att gestalta de olika visioner som dessa paradig har burit med sig, har vissa förhållningssätt fungerat som besvärjelser menar hon: ”för att som genom ett trollslag lösa alla problem” (Salomonsson 1998:175). Dessa visioner är inte förbundna till det sociala arbetet i sig, utan är som sagt kulturspecifika. Visionerna kan sägas impregnera hela samhällen, och socialarbetarens förmåga att realisera vissa visioner och ta avstånd från andra kan fungera som ett yttre mått på deras yrkesskicklighet (Salomonsson 1998:192).

I en studie om en annan mycket omdebatterad fråga, nämligen hedersvåld, från 2008 kommer Mikael Lorentzen fram till att intresset för hedersvåld ökade i svensk media i samband med mordet på Pela Atroshi år 1999 och Fadime Sahindal år 2002. I hans analys av svenska dagstidningar framkommer att det är politiker och debattörer utgör de aktörer som oftast uttalar sig om önskvärda åtgärder i media, samtidigt som socialtjänsten sällan uttalar sig och framställs i negativ dager (Lorentzen 2008:95–97). När Lorentzen jämför sina resultat med resultatet från

en annan studie av Tommy Lundström, vilken fokuserar på medias bevakning av socialt utsatta barn, finner han att den framskjutna position som politiker får i frågan om hedersrelaterat våld saknas i frågan om socialt utsatta barn. I den jämförda studien om utsatta barn kommer man även fram till att socialtjänsten framställs främst i positiva ordalag (Lorentzen 2008:95–97). Lorentzen drar slutsatsen att detta kan tänkas bero på att ”frågan om hedersrelaterat våld rör sig inom ett av det politiska tänkandets svåraste områden”, nämligen det som har att göra med diffusa strukturella problem med implikationer för individens rättigheter som tenderar att komplicera de ideal som politiken strävar efter att realisera (2008:106, 99–101).

Just hur politiska och kulturella ideal och visioner tenderar att driva arbete mot terrorism och våldsbejakande extremism är något som har påvisats i studier av anti-terror diskurser i olika Västländer. Charles Husband och Yunis Alam har till exempel beskrivit hur policyer inriktade mot att göra Brittiska muslimer till ”aktiva medborgare” och policyer inriktade på anti-terrorism haft ett särskilt fokus på ”the Muslim enemy within” (2011:4). Konsekvensen blir att dessa policyer krockar, blir kontraproduktiva och rimmar illa med deklARATIONEN om mänskliga rättigheter (Husband & Alam 2011). Detta att policyer och metoder för att motverka våldsbejakande extremism (ett ämnesområde som internationellt går under namnet ”countering violent extremism”, ofta förkortat ”CVE”) kan vara kontraproduktiva och dras med en mängd etiska och juridiska problem är något som har utforskats i internationellt.

I en kritik av användningen av folkhälsosystemet i USA för att identifiera potentiella extremister belyser Neil Krishan Aggarwala de etiska och vetenskapliga problem som CVE-arbetet i USA dras med (Aggarwala 2019). Han påpekar att det inte finns någon klinisk procedur som skulle kunna identifiera att en individ är våldsbejakande och/eller extremistisk. Det har hittills inte gjorts några studier som bevisat att en sådan bedömning skulle vara möjlig att göra (Aggarwala 2019:310). Trots detta uppmantras och åläggs medicinsk personal att bedöma vilka individer som skulle kunna bli våldsbejakande. Aggarwala menar att detta kan förstås genom Foucaults förståelse av psykiatriker som den som ger staten råd om vilka individer som bör anses farliga och ”onormala” eller inte, samt hur individen ska förändras för att bli normal och/eller hur hen bäst bestraffas (Aggarwala 2019:313). Diskursen om CVE, menar Aggarwala, skiljer sig dock från den individbetonade galenskap som Foucault undersökte, eftersom den våldsbejakande extremism antas kunna infektera alla individer av en viss grupp. Detta gör att sjukvården och psykiatrin åläggs övervaka en hel befolkningskategori, i detta fall ”muslimer”, och inte endast enskilda individer (Aggarwala 2019:314). Det skapar, sammanfattar han, en slags autoimmun process: sjukvården utövar våld genom att kategorisera och rapportera ”onormala” medborgare till staten, vilket riskerar att inskränka de medborgerliga rättigheterna

och läkarens möjligheter att ge sin patient adekvat vård, eftersom individer kan tänkas börja utöva själv censur i vårdsituationer för att undvika att bli rapporterade till staten (Aggrawala 2019:314).

Att arbetet mot våldsbejakande extremism riskerar att inskränka grundläggande rättigheter är även något som Agnes Callamard belyser i sin studie om yttrandefrihet i Frankrike, USA, Danmark och Ryssland efter attacken mot Charlie Hebdo år 2015 (Callamard 2015). Hon belyser hur det i rättsliga praktiker har skett en förskjutning från att bedöma olagliga praktiker, som våld eller diskriminering, till att bedöma ideologi och religion utifrån normativa föreställningar om rätt och fel, snarare än utifrån juridisk lag (Callamard 2015:227). Callamard menar att yttrandefriheten har blivit ett instrument för att säkerställa enighet under bestämda värderingar, sätt att tänka och sätt att leva, snarare än att skydda medborgarnas rätt till åsiktsfrihet (Callamard 2015:227–228).

I en studien *Discourses on countering violent extremism: the strategic interplay between fear and security after 9/11* utforskas hur politikens åtgärder för att motverka extremism kommuniceras till allmänheten via media i USA (Smith et al. 2018). När politiken kommunicerar vilka åtgärder man har vidtagit eller kommer att vidta för att hantera extremister, sker en ökning av känslor av rädsla och otrygghet hos allmänheten, snarare än en minskning av dessa känslor (Smith et al. 2018:1). Forskarna undersökte hur tre tidningar i USA (*The New York Times*, *The Wall Street Journal* och *The Los Angeles Times*) inramade frågan om ”extremism” och ”extremister” under tre olika presidenter (åren 1993–2017), och kom fram till att ju mer media använder ett språkbruk som reflekterar ilska, rädsla och ångest i relation till frågor rörande extremism, desto större upplever allmänheten att hotet är (Smith et al. 2018:13). Media, menar forskarna bakom studien, kan alltså ointetgöra statens försök att skapa en allmän känsla av säkerhet och en tilltro till statens förmåga att hantera hot. De påpekar dock att det inte bara är media som styr över inramningen, utan att politiska partier och andra aktörer också påverkar vilken inramning frågan får (Smith et al. 2018:14). De tillägger dock att de inte kunnat hitta någon aktör som tydligt försökt att deskalera den säkerhetsfixerade och alarmistiska retoriken, utan att samtliga aktörer tycks anse att de tjänar på en sådan retorik (Smith et al. 2018:14–15).

Att politiska dynamiker inom ett land spelar roll för vad som inramas som ett hot och vad som inte för det är något som Teemu Tammikko har belyst i en jämförande studie av hur hotet från återvändande krigsresenärer från inbördeskriget i Spanien (år 1936–1939) konstruerades jämfört med hotet från återvändande krigsresenärer från inbördeskriget i Syrien–Irak (år 2011–2017) konstrueras idag (Tammikko 2018). Tammikko påpekar att den mobilisering av

krigsresande som skedde under Spanska inbördeskriget är – ur ett finskt perspektiv – det enda tidigare krig som har samlat lika många krigsresande som Syrien–Irak kriget (Tammikko 2018:845). Han beskriver att återvändarna från spanska inbördeskriget förvisso möttes av misstänksamhet och fördomar från allmänheten i Finland, men att de inte utstod några repressalier från det politiska styret; tvärtom fick de amnesti och hade starkt politiskt stöd (Tammikko 2018:857). Återvändarna från Syrien däremot beskrivs enbart i termer av hot och nya lagar har röstats igenom för att sänka trösklarna för åtal. Samtidigt har det skett en ökad misstänksamhet mot flyktingar och migranter i allmänhet i Finland, enligt Tammikko (Tammikko 2018:857). Han drar slutsatsen att uppskattningen av hot primärt inte handlar om objektiva bedömningar av till exempel ideologi eller antal, utan den politiska kontexten spelar en stor roll för vilka individer som bedöms som hotfulla och vilka som inte gör det (Tammikko 2018:857). I det turbulenta politiska klimat som rådde i Finland under 1930-talet där socialdemokratin hade ett starkt fäste möttes återvändande ”vänsterextremister” med relativ välvilja, medan ”islamister” idag hanteras som säkerhetsrisker (Tammikko 2018).

Mathias Ericson har beskrivit hur det svenska politiska klimatet har förändrats i Sverige i relation till andra säkerhetspolitiska frågor (2018). Idén om Sverige som ett exceptionellt modernt, säkert och jämlikt land på senare år har blivit föremål för alarmistisk politisk retorik, särskilt i relation till den så kallade ”flyktingkrisen” som kulminerade år 2015. Sverige, menade man, stod inför en ”systemkollaps” där alla de förment svenska värdena stod på spel (Ericson 2018:98). Ericson pekar på att känslan av exceptionell svenskhet återtogs genom en stärkt fokus på säkerhet och beredskap; hårdare kontroller av grupper och individer som tidigare ansetts vara sårbara och värda att hjälpa, konstruerades nu istället som ett generiskt hot mot svenskheten. Svenskheten blev i politisk diskurs möjlig att återta genom stärkt kontroll av gränserna och hårdare tag mot vissa individer och grupper. Ericson pekar på att detta sätt att artikulera en exceptionell svenskhet i relation till berättelser om kriser riskerar att öka och reproducera ojämlikhet och polarisering, snarare än att minska dem (Ericson 2018:100).

Förändrade politiska klimat och dess innebörder för upplevda hotbilder undersöker även Daniel J. Levine, dock utifrån begreppen tragedi och melodrama (Levine 2018). Levine menar att det alltjämt ökade fokuset på hot och säkerhet kan förstås som politiskt melodrama, där starka känslouttryck får en emancipatorisk funktion: det existentiella och apokalyptiska hot som bland andra Islamiska Staten anses utgöra trotsar all rationell analys av problemet. Detta gör att individen kan befria sig från all moralisk och kritisk självreflexion och istället hänge sig åt ett politiskt melodrama (Levine 2018:137). Tillskillnad från tragedin, som enligt Levine tidigare har varit konstitutionerande för politisk filosofi och aktivitet genom fokus på ödmjukhet,

sårbarhet och förstånd, har den melodramatiska politiken en förståelse av sig själv som ett oskyldigt offer, vars exceptionella godhet utnyttjas och hotas av onda Andra (Levine 2018:138, 143). Lidandet kan således få ett slut om vi ”tar bort” dessa onda Andra som låter oss lida i onödan (Levine 2018:143). Genom att identifiera dessa Andra och engagera sig i en existentiell kamp mot dem uppnår individen en lättnad från sitt lidande och blir således ”frigjord” (Levine 2018:144). ”One is no longer bound to a ‘political correctness’ that demands constant self-denial in the name of unforgiving moral abstractions.” sammanfattar Levine (2018:147–148).

Denna existentiella kamp tycks dock aldrig ta slut. Detta undersöker Charlotte Heath-Kelly i sin artikel *Forgetting ISIS: enmity, drive and repetition in security discourse* (2018). Utifrån ett psykoanalytiskt ramverk belyser hon hur säkerhetsarbetet aldrig verkar göra några framsteg, snarare verkar världen bara bli mer och mer osäker (Heath-Kelly 2018). Heath-Kelly menar att objektet som hotar subjektet blir hypersignifikant i politisk diskurs, men kan bytas ut när så behövs – objektet är alltså aldrig konstant. När ett objekt har krossats i säkerhetens namn, dyker ett nytt lika hotfullt objekt upp (Heath-Kelly 2018:86). Det hotfulla objektet står för en fantasi om enhet och fulländning, menar hon, och är nödvändiga för att hålla fantasin om den kommande fulländningen intakt (Heath-Kelly 2018:89). Driften att konstruera nya hotfulla objekt är alltså kopplat till denna fantasi, och kan inte upphöra utan att äventyra fantasierna om fullständig nationell och internationell säkerhet. Om fantasin skulle upphöra skulle subjektet behöva möta bristen i varandet, eftersom fullkomlig säkerhet är en smärtsam omöjlighet (Heath-Kelly 2018:97).

Som syns från urvalet av studier finns det forskning om både det praktiska arbetet mot våldsbejakande extremism och det diskursiva arbetet. Dessa studier är intressanta, och belyser arbetet mot våldsbejakande extremism på intressanta sätt och ger sammantaget på en komplex bild av frågan. Konstaterandet i rapporten *Mellan det angelägna och det svårfångade* (2016) att det saknas ”kompetent personal” i kommunerna, ter sig mycket mer svårfångat om detta påstående sätts i relation till resultaten i Herz studie om säkerhetspolitiska diskurser i socialt arbete (Herz 2016). Den spänning mellan säkerhetspolitiskt språk och socialt arbete som Herz benämner är även det ett intressant spår. De konflikter som kan antas följa en sådan spänning och om den tar sig uttryck i verksamheterna och/eller internaliseras av praktikerna som en del av god yrkesutövning, så som Salomonsson (1998) har visat kan ske, är en intressant aspekt av frågan.

Även diskursen om demokrati, som Sivenbring (2017) har beskrivit, är intressant att undersöka som ett praktiskt problem. Hur dessa diskursiva spänningar och fixeringar tar form i kommunal praktik och vilka effekter de får, är en intressant fråga, då det är kommunerna som

har tilldelats uppdraget att realisera den politiska vision som beskrivs i handlingsplanerna. Som Lorentzen poängterar kan frågor med hög politisk komplexitet, som socialtjänsten sätts att lösa, leda till högre frekvens av negativa omdömen av socialtjänsten i media.

Om den svenska forskningen sätts i relation till den internationella forskningen blir bilden än mer komplex. Diskurserna om våldsbejakande extremism får effekter på flera samhällsnivåer. Nya utmaningar kommer i spåren av det diskursiva och praktiska arbetet med frågan. Hur våldsbejakande extremism hanteras, kommuniceras och politiseras får potentiellt konsekvenser för synen på grundläggande rättigheter och vilka individer som anses värda dem, som Aggrawala (2019), Callamard (2015), Smith et al. (2018) och Tammikko (2018) belyste. Idéer om moral, existens och fortlevnad är tätt sammanknutna med frågan om säkerhet och våldsbejakande extremism, som Levine (2018), Ericson (2018) och Heath-Kelly (2018) visat, och detta får politiska och samhälleliga konsekvenser. Att sätta dessa olika aspekter av frågan om våldsbejakande extremism och praktisk verksamhet i relation till kulturvetenskapliga och sociologiska perspektiv på kulturellt meningsskapande, tror jag är viktigt för att utveckla och bredda forskningen på våldsbejakande extremism i Sverige. Som exemplen från andra västländer har visat, finns det goda möjligheter att utforska diskurser om terrorism, frihet, och säkerhet genom ett konstruktiva kritiska perspektiv.

Centrala begrepp

Våldsbejakande extremism

Begreppet våldsbejakande extremism börjar inte användas med någon större frekvens förrän år 2010. Då publicerade Säkerhetspolisen sin rapport *Våldsbejakande Islamistisk Extremism i Sverige* (2010), året innan hade man publicerat rapporten *Våldsam Politisk Extremism* (Korsell, 2009), vilken behandlar vit-makt grupper och den autonoma vänstern. I den rapporten förekommer begreppet *våldsbejakande* endast en gång (Säkerhetspolisen 2009:180). I svensk media publicerades det, år 2010, 229 artiklar innehållandes begreppet i svensk media. Året innan, år 2009, är antalet artiklar sju stycken. År 2016 når användningen av begreppet sin kulmen och förekommer 3435 gånger under året (Retriver, sökning gjord 2018-03-07). I genomsnitt förekommer begreppet alltså 9 gånger per dag i svensk media år 2016. Trots den frekventa användningen av begreppet är dess faktiska innebörd fortfarande oklar.

Enligt den tidigare Nationella Samordnaren mot Våldsbejakande Extremism som tillsattes av regeringen år 2014 och som avslutade sitt uppdrag 1 januari år 2018 är våldsbejakande extremism: ”ett samlingsbegrepp för rörelser, ideologier eller miljöer som inte accepterar en demokratisk samhällsordning och som främjar våld för att uppnå ett ideologiskt mål” (Kommittédirektiv 2014:103). Det är utifrån denna definition som Samordnaren bedrev sitt arbete. Samma definition av våldsbejakande extremism antogs av Center mot Våldsbejakande Extremism som inrättades vid Brottsförebyggande Rådet år 2018 i samband med att den Nationella Samordnarens uppdrag tog slut (Center mot Våldsbejakande Extremism 2018).

Våldsbejakande extremism innefattar både ett avståndstagande från en demokratisk samhällsordning och ett främjande (bejakande) av våld. I flera rapporter har man påpekat grundläggande problem med definitionen. Christoffer Carlsson påpekar till exempel i sin kunskapsöversikt *Att lämna våldsbejakande extremism* (2016) att begreppet ”våldsbejakande” skiljer sig från andra snarlika begrepp som exempelvis våldsbenägen, våldsutövande eller våldsbrukande, då dessa är knutna till konkreta handlingar vilket våldsbejakande inte är (s. 12). Våldsbejakande förefaller vara kopplat till föreställningsvärldar, tankar och ideologier, snarare än till konkreta handlingar. Att främja eller bejaka våld kan leda till att konkreta våldshandlingar begås, men exakt vad som kan anses vara främjande eller bejakande av våld är oklart.

Extremism är ett betydligt äldre begrepp än våldsbejakande, men fortfarande modernt uttryck. Enligt Nationalencyklopedin finns ordet i svenskan sedan år 1939 (Nationalencyklopedin). Vad som är extremt och vad som inte är det är föränderligt över tid, och kretsar kring en föreställning om normalitet. Extremism, som politisk ”ism”, handlar om en rörelse bort från politiskt ”normala” åsikter, mot politiska åsikter och visioner som anses avvikande – extrema. Detta är, som sagt, föränderligt över tid och flera åsikter och visioner som historiskt har ansetts extrema är idag sedda som högst normala, och det vore snarare extremt att inte hysa dem. Kvinnlig rösträtt är ett exempel på en sådan åsikt, religionsfrihet är ett annat.

Våldsbejakande extremism är ett begrepp som olika kommunala och statliga aktörer förväntas förhålla sig till i sitt praktiska arbete. I rapporten *Att lägga rälsen medan man kör* påpekar rapportförfattarna dock att begreppets praktiska användbarhet är tveksam (Frisk, et al. 2017). Valet av våldsbejakande, menar de, är principiellt viktig, eftersom det är oklart vad det innebär att en individ eller grupp är just våldsbejakande. Författarna skriver: ”Gränsdragningen mellan extrema åsikter – som inte är förbjudna enligt principen om åsiktsfrihet – och våldsbejakande åsikter – vars juridiska status är oklar – förblir olöst” (Frisk et al. 2017:64). Att

uttrycka sig positivt om våld kan i vissa fall vara olagligt om detta uttalas eller uttrycks på visst sätt. Hatbrott och hot kan vara straffbara under svensk lag (Brottsbalken 29 kap. 2§, Brottsbalken 16 kap. 8§). Kommunerna är dock inte en rättsvårdande instans, och har inget mandat att hantera denna typ av brottslighet. Det blir då inte en sak för kommunerna att hantera, eftersom kommunerna inte har en rättsvårdande funktion. Kommunerna förväntas däremot arbeta förebyggande. Detta förebyggande arbete ska enligt rekommendationer från den tidigare Nationella Samordnaren ta sikte på ”föreställningar”, ”idéer” och ”ideologiska uppfattningar” som kan vara våldsbejakande (Frisk et al. 2017:66).

Våldsbejakande extremism är alltså ett begrepp med en mängd oklara och flyktiga innebörder. Trots sin flyktighet har begreppet gett upphov till ett framväxande forskningsfält och även till olika praktiker som ämnar att hantera de problem som våldsbejakande extremism anses föra med sig.

Återvändare

Återvändare används inte som ett lika distinkt begrepp som våldsbejakande extremism gör. Till exempel är det svårare att göra sökningar i mediearkivet på återvändare, eftersom begreppet kan användas för att beskriva individer i olika kontexter. Ett exempel är att individer som har lämnat ett hockeylag, för att sedan återvända och spela för samma hockeylag, kan beskrivas som ”återvändare” av media (se till exempel Sjöberg 2015). Detta betyder dock inte att media inte använder begreppet återvändare i relation till frågor rörande våldsbejakande extremism (se till exempel Klinghoffer & Thomsen 2018).

Inom kunskapsfältet våldsbejakande extremism definieras en återvändare som en person som har varit ansluten till en terrororganisation utomlands och som sedan har återvänt till Sverige (Säkerhetspolisen 2010:65). Det bör noteras att återvändare tycks vara en person med en våldsbejakande islamistisk övertygelse – jag har inte kunnat hitta några källor där individer från andra definierat våldsbejakande grupperingar kallas för återvändare, även om de har deltagit i strider utomlands eller har genomgått krigsträning utomlands (se till exempel Ekström 2014, Svensson et al. 2017). Att återvändare tenderar att vara ett begrepp reserverat för våldsbejakande islamister har även den tidigare Nationella Samordnaren noterat i sin slutrapport (SOU 2017:110, s. 46).

Återvändare från Syrien och framförallt från områden kontrollerade av Islamiska Staten har varit mycket omdiskuterat de senaste åren. En sammantagen bild av de olika rapporter som behandlar återvändare är att dessa individer skiljer sig åt i ålder, kön, härkomst och motiv till

resan. Dessa skillnader mellan individer tillskrivs olika vikt beroende på vem som är avsändare till rapporten eller artikeln. Säkerhetspolisen beskriver återvändare i sin rapport om *Våldsbejakande Islamistisk Extremism* från år 2010 som individer som efter hemkomsten fortsätter vara involverade i våldsbejakande grupper. De fungerar då som ”inspiratörer”, ”förebilder” och får mycket ”status” utifrån sina erfarenheter (Säkerhetspolisen 2010:66). Återvändarna har en reell kunskap om hur man går till väga för att ta sig till en terrororganisation och vad man ska tänka på angående förhållanden på plats eller vem man kan kontakta för att kunna resa, enligt Säkerhetspolisen (Säkerhetspolisen 2010:66). I en uppdaterad rapport om våldsbejakande extremism som publicerades år 2014 är beskrivningen av återvändaren i princip den samma. Individerna är främst inspiratörer, men i den nya rapporten understryks att de ”faktiskt utgör ett hot”, samtidigt som man i samma stycke hänvisar till Säkerhetspolisens då gällande bedömning att de flesta återvändare inte utgör ett hot (DS 2014:4, s.85). Ett annat tillägg är att återvändarna kan lida av psykisk ohälsa vid hemkomsten, till exempel posttraumatisk stress. Man menar att detta kan göra att dessa individer är mer våldsbenägna (DS 2014:2, s. 85–86). Det finns alltså oklarheter var det våldsbejakande ligger hos dessa individer och vad det består av.

I Socialstyrelsens vägledning för socialtjänstens arbete med enskilda individer som är involverade i våldsbejakande extremism och deras närstående beskrivs återvändarna utifrån andra parametrar. Socialstyrelsen skriver att de individer som har rest kan ha gjort detta för att lämna en kriminell miljö som individen har tillhört tidigare, och att de förvisso kan bli ”idealiserade” när de återvänder, men att det också förekommer att de blir ”smutskastade och hotade” och att individerna därför kan ha ett skyddsbehov (Socialstyrelsen 2018:14). De flesta som har rest till Syrien, påpekar man i texten är män. Kvinnor och barn benämns av Socialstyrelsen som en särskild kategori återvändare, men inte i den mening att de skulle ha annorlunda behov vid hemkomsten; det som beskrivs är att de antas ha haft andra uppgifter än männen på plats i Syrien (Socialstyrelsen 2018:15).

Vad som definierar en återvändare ser alltså lite olika ut beroende på vilken källa man tittar på. I material framställt av aktörer med brottsförebyggande- och säkerhetsperspektiv beskrivs återvändarna främst som inspiratörer för andra och som hotfulla. I socialstyrelsens material benämns individerna snarare som skyddsbehövande. Detta är förvisso inget märkligt, Säkerhetspolisen och Socialstyrelsen har olika uppdrag som inte går att likställa med varandra – därför bör deras perspektiv på dessa individer delvis skilja sig åt. Det som dock bör påpekas är att den säkerhetspolitiska diskurs som Säkerhetspolisen står för har producerat material kring frågan under en längre tid, medan Socialstyrelsens vägledning till kommunerna publicerades

först år 2018. Det perspektiv som konstruerar dessa individer som potentiella hot har alltså en längre historia i Sverige än den som konstruerar dem som potentiellt skyddsbehövande individer.

Teoretiskt ramverk

Min analys har fyra teoretiska hörnstenar, med begrepp hämtade ur feministisk teori. Feministisk teori utgörs av en mängd olika strömningar och återfinns i alla humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner. Dessa teorier behandlar mänskligt meningsskapande och praktik som en konsekvens av interpersonella, kulturella och historiska relationer. Att undersöka dessa typer av relationer är en förutsättning för att kunna besvara mina frågeställningar på ett meningsfullt sätt, då frågan om våldsbejakande extremism ofta konceptualiseras som en individs relation till det omgivande samhället och dess värderingar.

Igenkännbarhet och liv

I sina böcker *Precarious life – the powers of mourning and violence* (2004) och *Frames of War – when is life grievable?* (2016) utvecklar Judith Butler en teori om hur samhällen skapar mening kring liv. Närmare bestämt vilka liv som i en given kontext uppfattas som värdefulla liv att värna om. En grundläggande aspekt av Butlers resonemang är att människor är beroende av varandra för sin överlevnad: "[...] the subject I am is bound to the subject I am not, that we each have the power to destroy or be destroyed, and that we are bound to one another in this power and precariousness." (Butler 2016:43). Huruvida detta beroende erkänns och institutionaliseras får direkta konsekvenser för vilka individer som rensas ut, vilka som tillåts leva, och vilka som frodas i ett givet samhälle (Butler 2016:43).

För att kunna leva måste människan således bli erkänd som ett liv av sina medmänniskor. Detta erkännande bygger dock på att individen är igenkännbar som ett värdefullt liv, och detta förutsätter att hon är begriplig som ett sådant. Det innebär att hon måste rätta sig efter olika normer för att bli igenkännbar och därigenom erkännas som levande (Butler 2016:7). De normer som skapar igenkännbarhet bereder alltså väg för erkännande. Alla normer skuggas av misslyckanden, alltså fall där individen inte kan eller klarar av att rätta sig efter en given norm. För varje lyckad materialisering av normen finns en misslyckad materialisering. De misslyckade materialiseringarna blir ett problem som de som befinner sig innanför normen på

olika sätt behöver lösa eller korrigera, eftersom avvikelser hotar den ordning som skapas genom normen. Lösningarna eller korrektionerna kan vara mer eller mindre aggressiva till sin art. I värsta fall kan den individ som inte upprätthåller normen rensas ut. Normer är dock på förhand dömda att reproducera sina egna misslyckanden – vi har ännu att se ett samhälle där inga avvikelser förekommer (Butler 2016:7–8).

Den föreställda nödvändigheten av lojalitet med vissa normer är något som Iris Marion Young har beskrivit som ”maskulin protektionism” (Young 2003). Hon menar att stater i enlighet med denna logik kan placera individer innanför eller utanför statens beskydd, beroende på om de uppvisar lojalitet med vissa principer eller inte (Young 2003:2). Konkurrerande perspektiv konstrueras som illojala i denna logik och placerar den som uttrycker dem utan beskydd (Young 2003:). Vilket får konsekvenser för vilka som kan överleva i ett givet samhälle. Denna logik, menar Young, accentueras i samhällen där säkerhet står högt på agendan (Young 2003:8).

Enligt det här sättet att se på mänsklig aktivitet har alltså normer en stark inverkan på hur vi ser på varandra och hur vi väljer att behandla varandra. Huruvida vi ser individer som värdefulla liv eller bara som levande får konsekvenser för hur politik bedrivs, och inom vilka ramar vi kan förstå andra människor.

Inramning

Ytterligare en hörnsten i min analys är således Judith Butlers koncept *inramning* (Butler 2016:8–12). Det bör noteras att Butlers begrepp på originalspråk är *framing* eller ”*to be framed*”. Som Butler själv påpekar är det på engelska en komplex mening med olika innebörd i olika sammanhang:

As we know, ”to be framed” is a complex phrase in English: a picture is framed, but so too is a criminal (by the police), or an innocent person (by someone nefarious, often the police), so that to be framed is to be set up, or to have evidence planted against one that ultimately “proves” one’s guilt. When a picture is framed, any number of ways of commenting on or extending the picture may be at stake (Butler 2016:8)

Inramning, menar Butler, är ett sätt att tänka på hur en företeelse läses på ett visst sätt, och inte ett annat. Liksom en tavla ser olika ut beroende på vilken ram man väljer till den, ser olika företeelser och ting olika ut beroende på utifrån vilka premisser de beskrivs och i vilka kontexter

de framträder. Ett exempel skulle kunna vara att en jultomte i ett vinterlandskap framträder och förstås på ett sätt, medan en jultomte i en öken framstår och tolkas på ett annat sätt – vår förståelse av fenomenet förändras beroende på vilken inramningen är.

Som Butler påpekar finns det ingen ram som inte kan brista, det vill säga det fenomen man försöker inrama trotsar den beskrivning man gett det. Utifrån den här förståelsen av fenomen blir en exakt och heltäckande beskrivning av verkligheten omöjlig. Det finns oundvikligen brister i våra försök att inrama verkligheten. Ramen måste kunna återupprepas för att upprätthållas, men i själva återupprepningen riskerar ramen att gå sönder, eftersom den begränsas av det fenomen som beskrivs av den. Alla sociala fenomen är komplexa och ständigt i förändring, vilket leder till att ramen måste utvidgas och byta form, vilket gör att den brister. Det sätt vi inramade ett fenomen igår, kanske inte stämmer överens med hur vi inramar ett fenomen idag (Butler 2016:10). Denna ramens tidsbestämmdhet konstituerar möjligheterna till vad som anses vara den korrekta affektiva responsen till fenomenet som hålls av ramen: fenomenet kanske ramas in som avskryvligt eller beundransvärt, och detta får konsekvenser för hur vi kan förstå fenomenet (Butler 2016:11).

Känslor och affekter

”All actions are reactions” fastslår Sara Ahmed i sin bok *The cultural politics of emotion* (2014:4). Med detta menar hon att våra känslor formas i samspel med andra och inte nödvändigtvis uppstår inom individen oberoende av vad som händer utanför henne. Känslor hjälper oss att orientera oss i världen. Att orientera sig mot någon eller något med kärlek är inte det samma som att orientera sig mot någon eller något med hat, eller rädsla, men likväl orienterar en sig mot individen eller objektet. Det är ”endast” känslan gentemot individen eller objektet som skiljer sig, inte riktningen (Ahmed 2014:4). Denna förståelse av känslor och affekt är den tredje hörnstenen i min analys.

(Olika) objekt tillskrivs (olika) emotionellt värde under olika tidsperioder, och detta värde kan öka eller minska över tid. Grundat på Descartes tanke att känslor tar form genom den kontakt vi har med ett givet objekt – en tanke han formulerade som en kritik mot idén att vi har känslor inför objekt grundat på deras naturliga egenskaper – menar Ahmed att vi upplever andra subjekt som bra eller dåliga baserat på hur vi läser dem i den kontext som vi befinner oss i. ”Whether something feels good or bad *already* involves a process of reading, in the very attribution of significance” (Ahmed 2014:6). Objekt läses alltså som hemmahörande i en viss emotionell kategori (älskade, hatade, njutbara, äckliga etcetera) beroende på vad vi associerar

med dem. Dessa associationskedjor finns i vår sociala föreställningsvärld och sträcker sig bakåt i historien (Ahmed 2014:66–67).

Jasbir K. Puar menar dock att det inte duger att endast se till de historiska associationskedjorna för att förstå hur olika objekt får känslomässig mening, eftersom denna syn på diskursiv praktik endast tar hänsyn till epistemologi och glömmer bort ontologi. Istället menar Puar, baserat på Arun Saldanhas argument, att dessa kedjor inte endast skapas ur historiska narrativ, utan också genom de miljöer och de förhållanden under vilka individer formas. Dessa förhållanden kan återskapas av andra människor som inte har varit i den aktuella miljön, genom mellanmännisklig kontakt. Det vill säga att jag i mötet med en annan människa genom hennes fysiska uttryck kan skapa mig en bild av var denna person har varit och vem hon är, utan att jag för den sakens skull har någon objektiv kunskap om det. Det finns alltså inte endast ett historiskt narrativ som ger mening, utan även den miljö i vilken objektet uppenbarar sig – det handlar alltså om fenotypiska skillnader, inte bara historiska (Puar 2007:188–190). Denna typ av korsbefruktning mellan epistemologi och ontologi, menar Puar, drivs av en vilja att veta *innan* kunskapen finns. Det bygger på ett slags ”sunt förnuft” som bedömer risk utifrån en föreställning om är *vad som skulle kunna vara* snarare än vad som ”är” (Puar 2007:185).

Det jag intresserar mig för med dessa teorier är hur känslor sammankopplas med objekt både på grund av den ”objektiva” historia som individen tror sig rationellt kunna fastslå om det aktuella objektet, samtidigt som denna objektivitet med enkelhet kan kullkastas och individen istället gör intuitiva bedömningar om hur objektet ”verkar vara”.

Abjektion och död

Tanken om upplevelsen av det abjekta utgör den sista hörnstenen i mitt teoretiska ramverk. Det abjekta, enligt Julia Kristeva, är varken ett subjekt eller objekt, utan ligger utanför igenkännbarhetens ramar (1982:1). Det abjekta är igenkännbart utifrån sin obegriplighet och sin starka emotionella laddning (Kristeva 1982:1; Ahmed 2014:86–87). Alla objekt och subjekt kan i teorin vara abjekta. Det abjekta är sammankopplat med extremt starka känslor av skräck, äckel, avsky, skam – känslor som riktar sig in mot den individ som upplever dem och som får henne orientera bort från det objekt hon uppfattade gav henne känslorna, inte mot det. Samtidigt som det abjekta kan vara fascinerande och frestande i sin obegriplighet (Kristeva 1982:1).

Kristeva menar att vår förmåga att känna igen det abjekta är grunden till den mänskliga förmågan att skapa kulturer (Kristeva 1982:2). Att kunna känna igen det abjekta är en förutsättning för vår sociala överlevnad, det pekar på den gräns vilken vi inte kan överträda utan

att det förgör oss, antingen själsligt eller rent fysiskt. Kristeva tar exemplet med matförgiftning, om vi på något sätt råkar få i oss dålig mat (äcklig, smittsam, abjekt), leder detta till att kroppen förkastar denna genom att kräkas – det abjekta har korsat den gräns som huden utgör och måste förkastas av kroppen, annars väntar död (Kristeva 1982:3). I en samhällelig kontext kan man tänka sig att en individ som har utfört bestialiska mord och (dessutom) inte ångrar sig är abjekt. Samhället svarar med att förkasta och fängsla personen, eftersom hen hotar vårt (värdefulla) liv (Kristeva 1982:4)

Det abjekta korsar gränser och bryter normer, men inte i den mening att det skevar ("är" queer) mot uppsatta normer, utan att det överhuvudtaget inte erkänner spelets regler och hotar att tillintetgöra ordningen. Det pekar mot den individuella och sociala sårbarhet som utgör det mänskliga tillståndet. En sårbarhet som kan leda till både fysisk och själslig död om vi inte värjer oss mot det som hotar.

Metod och material

De begrepp som presenterades i mitt teoretiska ramverk hjälper mig att skapa utrymme för att resonera kring på vilket sätt problemet blir till genom underliggande antaganden och känslomässiga orienteringar. Således ger begreppen mig möjlighet att undersöka hur våldsbejakande extremism och återvändare framställs och hur de konstrueras i kommunal praktik. Begreppen ger mig även möjlighet att undersöka vilka implikationer dessa antaganden och orienteringar får för andra konstruktioner (till exempel rättigheter och medborgarskap) som informerar den svenska demokratin.

För att besvara min frågeställningar har jag valt att ta avstamp i den metod som Carol Bacchi och Susan Goodwin utvecklat för policyanalys utifrån Foucaults teorier, vilken de kallar för "What's the Problem Represented to Be? – approach" (förkortat WPR) (Bacchi & Goodwin 2016). Bacchi och Goodwin menar att det finns en gängse uppfattning om att de olika styrande institutionerna (*government*) i ett samhälle har till uppgift att lösa problem som uppkommer utanför dem ("i samhället", "i verkligheten"). Institutionerna producerar problembeskrivningar och ordinerar lösningar på problem utifrån den kunskap de inhämtar om problemet, och skapar därigenom föreställningar om vad problemet "verkligt" handlar om.

WPR-metoden är en slags diskursanalys. Hur diskurser manifesteras och vad det skulle innebära att analysera dem råder det ingen konsensus om inom den samhällsvetenskapliga forskningen. En del menar att diskurser är (enbart) språkliga praktiker, och att dessa kommer

till uttryck genom språkanvändning (det vill säga i texter och tal) (Boréus 2015:179). Denna syn på diskurser distanserar sig Bacchi och Goodwin från, de menar – i linje med Foucault – att diskurser bör förstås som socialt producerad kunskap som sätter gränser för vad som är möjligt att tänka, skriva eller tala om ett givet objekt eller en praktik (Bacchi & Goodwin 2016:35). Att saker och ting existerar materiellt ifrågasätts dock inte, fokus ligger dock inte på objektens eller subjektens varande, utan på dess tillblivelse – hur de får sin sociala mening – och dess kontinuitet och utveckling (Bacchi & Goodwin 2016:15) Diskurser är således inte begränsade till språket, utan kan även lokaliseras i diverse praktiker genom vilka det som anses som rätt, riktigt, verkligt, sant och så vidare produceras och reproduceras (Bacchi & Goodwin 2016:37). Kunskap och makt ses här som centrala i formeringen av diskurser. Kunskap likställs här inte med sanning. Kunskap beskriver snarare det som för tillfället accepteras som sanning (Bacchi & Goodwin 2016:31), liksom makt inte ses som någonting som kan ägas av en individ, utan ses som flytande, relationell och produktiv snarare än repressiv (Bacchi & Goodwin 2016:28). Att göra motstånd mot makten innebär således inte att en ställer sig utanför makten (vilket är omöjligt) eller avsäger sig makt (att kunna göra något sådant är i sig en handling som inte skulle kunna utföras utan makt – att kunna avsäga sig makt är också att handla med makt). Det innebär snarare att individen eller institutionen utmanar och/eller ifrågasätter normer eller dominanta diskurser som formar praktikerna (Bacchi & Goodwin 2016:31).

What's the problem represented to be? (WPR) approach to policy analysis:

1. What's the problem represented to be in a specific policy or policies?
 2. What deep-seated presuppositions or assumptions underlie this representation of the "problem" (*problem representation*)?
 3. How has this representation of the "problem" come about?
 4. What is left unproblematic in this problem representation? Where are the silences? Can the "problem" be conceptualized differently?
 5. What effects (discursive, subjectification, lived) are produced by this representation of the problem?
 6. How and where has this representation of the "problem" been produced, disseminated and defended? How has it been and/or how can it be disrupted and replaced?
- (Bacchi & Goodwin 2016:20)

WPR-analysen utgår från sex frågor som forskaren rekommenderas att förhålla sig till (Bacchi & Goodwin 2016:20). Dessa frågor har fungerat som en yttre struktur, som en slags byggnadsställning, genom mitt arbete för att ge mig möjlighet att strukturera upp mitt material. För att identifiera problemframställningen bör man enligt Bacchi och Goodwin börja vid problemets påstådda lösning för att undersöka den underförstådda problematiseringen (Bacchi & Goodwin 2016:21). När jag har arbetat med mitt material har jag haft som ambition att leta efter de problembeskrivningar och problematiseringar som förefaller driva arbetet med, och debatten om, våldsbejakande extremism och återvändare.

Ofta börjar dessa problembeskrivningar med ett påstående om problemets lösning, på det sätt som Bacchi och Goodwin beskriver, men eftersom problemet med våldsbejakande extremism och återvändare tenderar att vara flytande och kan, så att säga, ändra riktning helt plötsligt har jag i min analysprocess inte bara läst materialet ”baklänges”, utan även kors och tvärs (jämför Bacchi & Goodwin 2016:20; Puar 2007:xiv–xvi). Även om själva modellen implicerar att frågorna ska ställas efter varandra och att den enda frågan leder till den andra, har mitt analysarbete inte fungerat på det sättet. Frågorna är, som jag ser det, sammanvävda på ett sätt som gör det omöjligt att ställa den ena frågan utan att ta den andra, eller för den delen sjätte frågan, i beaktande. Fråga nummer två, till exempel, ”What deep-seated presuppositions or assumptions underlie this representation of the ‘problem’?” går inte att på ett, enligt mig, meningsfullt sätt att skilja från, till exempel, fråga nummer fem: ”What effects (discursive, subjectification, lived) are produced by this representation of the ‘problem’?” (Bacchi & Goodwin 2016:20). Det finns ingen färdigförpackad kausalitet att blottlägga mellan till exempel människans djupt rotade antaganden om verkligheten och vilka effekter dessa antaganden får på verkligheten, eftersom effekterna likagärna skulle kunna förstås som föregående de mänskliga antagandena om verkligheten. Vad som driver vad är alltså omöjligt att säga, och dessa frågor måste, menar jag, alltså ställas parallellt och i kors, snarare än var och en för sig. Även Bacchi och Goodwin beskriver att frågorna hakar i varandra, snarare än står var och en för sig (se till exempel Bacchi & Goodwin 2016:23).

Mitt material sträcker sig utanför de textkategorier som vanligtvis benämns som ”policy”. Våldsbejakande extremism skulle kunna benämnas som ett ”wicked problem”, det vill säga ett problem som är ”rörigt” och ”luddigt”, och som inte har sin hemvist i en enskild institution, utan som är föremål för flera olika institutioners (media, säkerhetspolisen, socialtjänsten, universiteten och politiken) uppmärksamhet och som bedöms kräva intersektionella lösningar (Bacchi & Goodwin 2016:61). Denna problemets utspridning tar sig uttryck i min uppsats genom att jag undersöker tre olika institutioner, som i sig själva är heterogena och mångfacetterade: fria kommuner, så kallad ”riksmedia” – i form av de stora dags- och kvällstidningarna och public service – samt rapporter och utbildningsmaterial från den tidigare Nationella Samordnaren mot Våldsbejakande Extremism. I dessa olika material skapas, reproduceras och ifrågasätts kunskap om våldsbejakande extremism och återvändare. Jag gör inte på något sätt anspråk på att ha gjort en fullständig och heltäckande diskursanalys av våldsbejakande extremism. Det finns andra kontexter där andra diskurser förmodligen är mer framträdande än de jag har pekat på i mitt material. Mitt material ska ses som ett exempel på hur diskurser om våldsbejakande extremism och återvändare kan formas. Mitt syfte med att

blanda olika materialkategorier är att försöka lokalisera problematiseringen i ett nätverk av aktörer, och därmed undvika att förlägga problemkonstruktionen hos en enda aktör. Kunskap och makt kan inte, som ovan nämnt, ägas fullt ut av en individ eller institution, och jag menar att det är i relationerna mellan olika institutioner som problemframställningen blir som mest tydlig. Olika institutioner och individer kan producera olika problematiseringar av samma problem, eftersom praktikerna skiljer sig mellan institutionerna (Bacchi & Goodwin 2016:23), och effekterna av dessa olika problematiseringar utgör intressanta konfliktytor där makt och motstånd blir synliga.

Som ett sista steg menar Bacchi och Goodwin att WPR-frågorna ska appliceras på forskarens egna analys, detta som ett steg i en självreflexiv process som enligt dem ska vara aktiv och inte stanna vid ett deklarerande av personliga egenskaper eller brister (Bacchi & Goodwin 2016:24). Denna självreflexiva (självkritiska?) del av analysarbetet har varit tidskrävande. Jag har skrivit och skrivit om, läst och läst igen, avfärdat en analys, för att sedan upptäcka dess relevans och tvärtom. Denna text har på intet sätt blivit till genom en smärtfri, linjär process av att gå från klarhet till klarhet. De sammanhang jag har befunnit mig i både professionellt och som student har jag behövt se på i annat ljus. Jag har behövt renodla och hitta min egen röst i relation till dessa frågor, eftersom det jag har skrivit om frågan innan har varit på uppdrag och mitt inflytande över processen var således begränsat. Den här texten står jag för helt själv. Mina problemformuleringar bygger i mångt och mycket på den kunskap jag har förvärvat som del av det kunskapsfält jag nu utforskar utifrån ett kritiskt perspektiv. Detta betyder inte att genom min kritik helt plötsligt befinner mig utanför de diskurser som levandegör begreppet våldsbejakande extremism. Jag är genom den här texten fortfarande i hög grad del av kunskapsfältet med dess fram och baksidor.

Intervjuer

Intervjuer utgör en stor del av mitt material. Anledningen till att göra intervjuer med tjänstepersoner, snarare än att analysera kommunala dokument vilka utåt sett styr arbetet med våldsbejakande extremism – och i förlängningen även arbetet med återvändare –, är att dessa dokument beskriver en slags idealbild av arbetet, inte arbetet så som det praktiseras. För att kunna undersöka vilka effekter en problemframställning har är det lämpligt, menar Bacchi och Goodwin, att undersöka dessa empiriskt genom exempelvis intervjuer (Bacchi & Goodwin 2016:23). Kvale och Brinkman beskriver den kunskap som intervjuer ger som ”socialt [konstruerad] i interaktionen mellan intervjuaren och intervjupersonen” (Kvale & Brinkman

2016:77). Att intervjuja kan alltså ses som en praktik som producerar kunskap. Denna syn på intervjuande skiljer sig från den tradition där den kunskap som erhålls genom intervjuer ses som redan existerande inom informanterna. Forskarens uppgift blir då att samla in denna kunskap och sammanställa den genom objektiva procedurer (Kvale & Brinkman 2014:72).

De intervjuer som jag har utfört tillsammans med mina informanter menar jag ska ses som produktion av kunskap. Den metod jag har valt för att analysera intervjutranskriberingarna med stannar inte vid att konstatera vilka autentiska upplevelser eller åsikter mina informanter har, utan är fokuserad på diskursiva praktiker och vilka effekter dessa har. Genom berättelserna beskriver informanten indirekt vad som är möjligt att tänka, skriva eller tala om ett givet objekt eller en praktik, och vilket motstånd mot dessa normer som är möjligt givet informantens subjektsposition. Det är viktigt att poängtera att informanterna inte står för sig själva, den kontext i vilken intervjuerna sker kan inte nog understrykas. Kontexten bör ses dels som den interpersonella relationen mellan forskaren (det vill säga mig) och informanten, men också den professionella och samhällsliga kontext som informanten befinner sig i (jämför Brinkman & Kvale 2014:78; Bacchi & Goodwin 2016:51), en kontext som har fått mycket utrymme i min studie (se nedan). Att jag inte är ny inom detta kunskapsfält har jag upplevt som en tillgång under intervjuerna. Intervjuerna har blivit ”effektiva” på det sätt att informanterna inte har behövt förklara allt för mycket hur infrastrukturen kring frågan om våldsbejakande extremism ser ut, då jag sedan tidigare har kunskap om relevanta aktörer och vilka uppgifter de har. Denna min redan befintliga kunskap har också fått konsekvenser för vilka frågor jag ställt (och inte ställt). På detta sätt har jag varit lika mycket delaktig i produktionen av intervjukunskapen som mina informanter.

Under perioden 1 februari 2018 och den 21 mars 2018 genomförde jag sju intervjuer med kommunala tjänstepersoner, samt en intervju med en statligt anställd tjänsteperson. Intervjun med den statligt anställda tjänstepersonen valde jag bort i slutanalysen, eftersom hans arbetsuppgifter inte gick att jämföra med övriga intervjuades arbetsuppgifter. Övriga tjänstepersoner arbetade vid tillfället på olika sätt med frågor rörande våldsbejakande extremism i sina respektive kommuner, antingen på praktisk (individnära) nivå, eller strategisk (samordnande) nivå. Ibland sammanföll dessa två roller hos en och samma person.

Det var mycket svårt att hitta informanter i projektets inledande fas. Att jag i mina intervjufrågor använde begreppet ”återvändare” kan ha haft en negativ effekt, eftersom begreppet – som analysen visar – är mycket laddat. Institutioner som de facto har ansvar för dessa individer uttryckte en stark ovilja att prata med mig om ”problemet” återvändare. I ett fall fick jag motta ett upprört samtal från en institution som först efter flera klagoranden kunde

medge att de träffar återvändare i sin verksamhet. Institutionen ville dock inte medverka. Jag fick även positiv respons från några institutioner, men som på grund av bristande erfarenhet kring ämnet tackade nej till att delta. Det stod alltså tidigt klart att ämnet engagerar på flera sätt och inte nödvändigtvis är enkelt att tala om. De informanter som har ställt upp i studien identifierade jag på olika sätt: dels genom att jag personligen har kunskap och erfarenhet om infrastrukturen i arbetet mot våldsbejakande extremism, genom att mina informanter var mycket hjälpsamma med att tipsa om möjliga intervjupersoner, och även i något fall kontaktade varandra.

Den etiska grundprincipen om informerat samtycke är ett dilemma i alla intervjustudier, så även denna. Martyn Hammersley pekar också på att det kan vara särskilt svårt att få ett etiskt godtagbart samtycke i studier som använder sig av diskursanalys, eftersom denna typ av analys inte är primärt intresserad av informanternas upplevelser, utan av diskursiva praktiker. Syftet med studien kan därför vara svårgripbart för informanterna (Hammersley 2014). Huruvida det har framgått för mina informanter att jag hade en diskursanalytisk ansats kan jag inte svara på med säkerhet. Jag kan dock konstatera att jag har varit tydlig med projektets syfte i min inledande kommunikation med informanterna, och jag har även kommunicerat vilka teman jag intresserar mig för i materialet efter att intervjuerna transkriberats och analysen påbörjats. Ingen av mina informanter har uttryckt några negativa synpunkter på projektets syfte eller utformning.

Samtliga tjänstepersoner är anonymiserade i materialet, liksom de kommuner som de arbetar i. Anonymiteten har varit olika viktig för olika informanter. Några av mina informanter har varit utsatta för hot i relation till sin yrkesutövning och varit hårt ansatta av media – för dessa tjänstepersoner har anonymiteten varit mycket viktig. Samtliga informanter har givits pseudonymer i analysen (Astrid, Åke, Per, Helena, Eva, Anderas och Jakob). Anonymiseringen av kommunerna beror på att mycket få tjänstepersoner arbetar med våldsbejakande extremism inom respektive kommun, oberoende av kommunernas storlek. En skulle med enkelhet kunna identifiera vilken tjänsteperson som sagt vad om en visste vilken kommun hen talade från. Trots att jag för den här studien har bedömt att anonymisering var nödvändigt, finns det ingenting som säger att anonymisering per definition är att visa omsorg för sina informanter. I studien ges informanterna förvisso utrymme att berätta och tala om frågor som de tycker är viktiga i deras yrkesutövning, samtidigt som de genom anonymiseringen i viss mån förlorar makten över sina berättelser (Kvale & Brinkmann 2014:109–110). I ett försök att balansera denna problematik har jag erbjudit samtliga informanter att godkänna de citat som användts i slutanalysen. Endast en informant ville utnyttja möjligheten.

Det finns maktasymmetrier i alla mellanmännskliga interaktioner, så även i en forskningsintervju. Trots att jag har utgått från etiska grundprinciper som informerat samtycke och konfidentialitet är det kanske trots allt slutproduktens utformning som spelar störst roll. Det vill säga hur jag som forskare har valt och valt bort citat, hur jag har tolkat dem, genom vilka teorier och med vilka metoder. Jag har inte forskat tillsammans med mina informanter på det sätt att de har varit delaktiga i analysarbetet, något som i ibland anses vara nödvändigt för att uppnå fullständigt informerat samtycke (Hammersley 2014:531–532; se även Kvale & Brinkman 2014:52). Det är mina bedömningar, avvägningar och tolkningar som konstitutionerar sluttextern, inte mina informanters. Med detta sagt, har jag haft en ambition att lyfta de teman som informanterna på olika sätt har uttryckt som extra viktiga för dem i relation till deras arbeten, och försökt att gå i dialog med dem genom analysen. Jag har också så långt det har gått försökt kontextualisera mina informanters berättelser för att ”beskriva händelser i deras värdeladdade sammanhang” (Kvale & Brinkman 2014:104) – varför mitt textmaterial blir en viktig del av min studie.

Texter

Text är kanske ett av de vanligaste materialen att undersöka i samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning. Genom texter kan forskaren få förståelse för människans olika föreställningar om samhället och andra människor (Boréus 2015:157–158). Vilka problem som anses vara högt upp på den politiska dagordningen, till exempel, och vilka som inte gör det hänger samman med hur mycket medial exponering problemet utsätts för. Nyhetsmedia förstås ofta som en institution som rapporterar om vad som händer ute i ”verkligheten”, och har en agendasättande funktion. Maxwell McCombs påpekar att nyhetsmedia inte bara kan vara framgångsrika i att berätta för medborgarna om vad som är viktigt, utan också i att berätta om hur detta viktiga ska förstås och på vilket sätt (McCombs 2005:546). Nyhetsmedia har dock inte monopol på att sätta agendan, utan är del av en samhällelig kontext där olika aktörer erbjuder berättelser som kan omvandlas till nyheter och presenteras för en publik. Ofta informerar olika mediekkanaler varandra om vad som är nyheter (McCombs 2005:549). Detta att texter informerar varandra rör inte bara nyhetsmedia, utan gäller förmodligen alla typer av texter. Vanligtvis benämns nätverk av och mellan texter som inter-textualitet. Med detta menas att en text kan direkt eller indirekt referera till en mängd andra texter, genom att låna, bygga vidare på, direkt eller indirekt referera till dess innehåll och så vidare (Couldry 2000:69).

Det textmaterial som jag har analyserat kan beskrivas som: "texts written for the purpose of offering rules, opinions, and advice on how to behave as one should" (Foucault, citerad i Bacchi & Goodwin 2016:18). De texter jag presenterar i mitt material är nyhetsrapporterande och opinionsbildande, och är hämtade från källor som vanligen benämns som "riksmedia" (Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten, Expressen/Kvällsposten och Sydsvenskan) och public service (Sveriges Television och Sveriges Radio). Genom media beskrivs problemet och olika aktörer, i egenskap av experter, politiker och opinionsbildare meddelar hur problemet bör lösas. Även rekommendationer, handledningar och utbildningar vilka har spridits av den tidigare Nationella Samordnaren mot Våldsbejakande Extremism utgör del av mitt material, eftersom mina informanter beskriver denna institution som viktig för deras arbetes praktiker och meningsskapande. Dessa institutioner utgör alltså en relevant kontext för mina informanternas berättelser. Likaså blir mina informanternas uttalanden en kontext för den medierapportering som sker om frågan. Dessa olika aktörer informerar varandra, och kan ses som ett inter-textuellt nätverk.

Jag har tagit fram textmaterialet främst genom sökningar i mediearkivet (Retriver). Sökord som "våldsbejakande extremism", "återvändare", "IS-resenärer" och "kommunala handlingsplaner" i olika kombinationer har utgjort grunden för mina sökningar. Ofta har jag avgränsat mina sökningar till "svensk tryckt press", och har i vissa fall även inkluderat public service. Då det har publicerats stora mängder opinionstexter och nyhetsartiklar om ämnet har jag inte haft möjlighet att inkludera allt material i min analys, utan har valt utifrån mina frågeställningar. Det material som presenteras i analysen är från tidsperioden 2015–2018.

Materialet från den tidigare Nationella Samordnaren mot Våldsbejakande Extremism har jag främst hämtat från samordnarens hemsida, samordnarenmotextremism.se. Hemsidan låg uppe som ett arkiv över samordnarens gärning fram till november 2018, då det nya Center mot Våldsbejakande Extremism valde att stänga ner hemsidan på grund av "brister" i det material som presenterades där.³

Som ovan nämnt är inte poängen med min analys att lägga makten hos en enskild institution, utan poängen är att undersöka hur de informerar varandra och på så vis skapar kunskap om vad problemet är, vad som borde göras åt det och på vilka grunder. De teorier och den metod jag använder för att analysera mitt material understryker att meningsskapande inte uppkommer spontant i en individs inre, utan är effekter av diskurser. En kontextualisering av mina informanternas uttalanden och en integrering av kontexten i analysen blir därför, menar jag,

³ Personlig kommunikation med Center mot Våldsbejakande Extremism, december 2018.

oundviklig. Alternativet hade varit att beskriva den mediala diskursen och den tidigare Nationella Samordnarens kunskapande som en bakgrund, skild från mina informanternas berättelser. Något som jag menar hade varit att missa poängen med den diskursanalytiska ansats som denna uppsats vilar på.

Analys

Problemets lösning, konstruktionen av demokratin och dess gränser

Som syntes i inledningen av uppsatsen använder en del politiker ordet ”demokrati” i samband med att de manar till ”kamp” och ”försvar”, liksom Stefan Löfven beskrev demokrati som en ”kraft” att jaga mördare med (se ovan). Mot denna kraft står odemokratiska, frihetsförstörande krafter. Våldsbejakande extremism i dess olika former definieras först och främst kring ett motstånd mot demokrati. Det är det som gör dessa grupper och individer problematiska till att börja med. I mina intervjuer talar informanterna om demokratin som det som slutgiltigt kommer att lösa problemet med våldsbejakande extremism. Genom att den stärks eller att fler får tillgång till den kommer problemet att upphöra. I det här avsnittet fokuserar jag på hur demokrati fylls med mening och på vilket sätt demokrati anses kunna lösa problemet med våldsbejakande extremism. Detta för att kunna besvara frågan om hur problemet med våldsbejakande extremism konstrueras.

Kommunerna kan utöver sitt ordinarie arbete med individer inom socialtjänstlagens ramar arbeta ”demokratistärkande” menar mina informanter. Astrid påpekar att kommunerna kan arbeta med demokrati, men att det inte är lagstadgat. Hon tycker personligen att det är ett för stort fokus på de olika våldsbejakande grupperna som den Nationella Samordnarens arbete kretsade kring och som definierats av Säkerhetspolisen (Säkerhetspolisen & Brottsförebyggande rådet 2009; Säkerhetspolisen 2010), och för lite fokus på just demokrati. Hon berättar att när hon blev inbjuden till en nämnd för att prata om arbetet mot våldsbejakande extremism, valde hon att inte prata om det, utan hon pratade endast om det demokratistärkande arbetet: ”jag blev förvånad! Jag trodde att de skulle bli sura, men det blev de inte.” berättar hon, och säger vidare att man kanske ändå kan se att debatten håller på att ändra perspektiv, från att handla primärt om våldsbejakande extremism till att handla mer om demokrati. Jakob beskriver det som att det är en pendel som slår med jämna mellanrum. ”Man pratar om demokratiutbildning och hela det paketet, och sen blir det liksom terror, och sen blir det tillbaka till det här om demokrati”. Han menar dock att det viktigaste är att inte blanda ihop ett ”brett anslag”, som handlar om demokrati, med insatser mot terrorism. Arbetet med det ena inte nödvändigtvis är samma sak som arbetet med det andra, men att det gärna framställs så i den offentliga debatten, berättar han.

I flera intervjuer beskrivs demokratin som själva grundbulten i arbetet mot våldsbejakande extremism: det är den som är under hot av vissa individer och grupper och det

är den som ska värnas och bevaras. Det som är tydligt i materialet är att begreppet demokrati i mångt och mycket är en tom signifikant som fylls med diverse positiva associationer. I flera intervjuer beskrivs demokrati i termer av *gemenskap* och *trygghet*, demokrati benämns aldrig som ett politiskt system eller som ett styrelseskick. De tekniska aspekterna av demokratin lämnas därefter och de mer emotionella och värderingsbundna aspekterna framhävs. Per, till exempel, beskriver hur hans kommun arbetar med frågan om våldsbejakande extremism utifrån ett demokratiperspektiv, och tycks mena att det är där problemets lösning ligger. Demokratin har en rehabiliterande kraft, där individens trygghet och känsla av gemenskap förefaller vara central:

För att om vi inte skulle göra det här [utbildar kommunens personal om våldsbejakande extremism], då är man orolig ute i verksamheterna. Då tror man att människor är terrorister, bara om man ser någonting som inte går rätt väg, om man säger så. Och så är det ju verkligen inte. Det kan ju vara att man har anammat en ideologi eller att man är påverkad av propaganda och så börjar man gå den [våldsbejakande] vägen lite grann. Men genom att se att man kan vara med och skapa trygghet istället, så lämnar man förhoppningsvis inte den tryggheten som vi kallar demokrati. Utan vi kan få dem att vara kvar här och hjälpa till att utveckla demokratin istället. [...] Om man kan skapa den tryggheten och gemenskapen, att man har möten med alla trossamfund och föreningar och så, så tror vi ju att det främjar demokratiutvecklingen och det gör att man inte utvecklar en egen extrem genre. Utan att man formas tillsammans, och det är ju det som är vårt mål. Det är det som är demokrati.
(Per)

Demokratin beskrivs av Per som en form för trygghet och gemenskap. Det finns möjligheter att avvika från den genom att anamma en ideologi, men om man får möjligheter att utveckla demokratin – tillsammans med andra – väljer individen, förhoppningsvis, att vara kvar i demokratin. Genom möten utvecklas demokratin och förhindrar att extrema uttryck skapas. Exakt vad som menas med demokratiutveckling framgår dock inte i intervjun. Det framstår som att demokratin är ett naturligt sätt för människan att existera, och är inte – tillskillnad från våldsbejakande extremism – beroende av varken ideologi eller propaganda. Per säger lite senare i intervjun att om individen har tankar och idéer ska hen kunna utveckla dem, men säger han, ”då är det ju inom demokratis ramar”. Demokratin är alltså inte oändlig, utan den har

gränser för vilka idéer och tankar som kan accepteras inom dessa gränser. Var demokratin börjar och slutar är dock inte helt tydligt.

De individer som står utanför demokratins gränser ska på olika sätt få möjlighet att träda innanför dess gränser. I intervjuerna uttrycks det som att detta inträde i demokratin främst handlar om att individen som står utanför ska få stöd att anpassa sig till ett liv inom demokratins gränser, främst genom det sociala stöd som kommunen redan har strukturer för att kunna ge individer. Särskilda program för avhopp från våldsbejakande organisationer i allmänhet och för ”islamister” i synnerhet ställer sig dock samtliga informanter skeptiska till. De ses som artificiella och som något som bara funkar i teorin och ser bra ut på papper. Per säger till exempel att man måste ha en ”masterplan som är mycket större än ett papper”, individen måste in i ett ”naturligt sammanhang [...] som du mår bra utav”. Det är den ”demokratiutveckling” som de eftersträvar i hans kommun. Individen ska kunna se ett ”positivt mål mot en positiv framtid på något sätt”. Astrid och Anderas pratar i sin tur om att det är viktigt att samhället blir duktiga på att ”rekrytera tillbaks” individer som har fallit utanför demokratin, och att det därför är viktigt att samhället inte sluter sig för dessa individer – det måste finnas öppningar för dem att kliva tillbaka innanför demokratins gränser. Därför menar Astrid är det viktigt att kommunen upprätthåller kontakten med både individer och grupper, även om de kanske inte anses vara demokratiska, ”vi ska inte samverka med dem, vi ska inte ge dem pengar, men vi ska tala med dem [...]. Det är viktigt, för man kanske kan få tillbaka någon där”.

Något som tycks uppfattas som en grundläggande aspekt av problemet av samtliga informanter är människans benägenhet att skapa ett ”vi” och ett ”dem”. Denna benägenhet beskrivs av informanterna som det som gör att demokratin är hotad på olika sätt. Några informanter beskriver hur majoritetssamhället klumpar ihop oönskade individer till ett ”dem” och att det är det som sedan driver dessa människor in i våldsbejakande grupper. Samtidigt som några andra informanter beskriver hur det är majoritetssamhället som konstrueras som ett ”dem” i ögonen på odemokratiska grupper, och att det är det som utgör problemet. Åke menar att detta gör att ämnet ”våldsbejakande extremism” i sig har en polariserande effekt på samhället, eftersom man inte är överens om vad det är eller hur problemet uppkommer. Vad samtliga informanter är överens om är dock att det krävs ett arbete för att förmå individer att kliva innanför demokratins gränser *eller* att tillåta individer in innanför gränserna. Problemet beskrivs som att det finns öppningar i demokratin där individer faller ut, eller som Astrid uttrycker det ”puttas över kanten”. Per beskriver det som att det ”öppnar sig fönster” där individen kan falla ur demokratin och in i en annan (destruktiv) gemenskap. Anledningen till att dessa öppningar uppkommer i demokratin beskrivs som att samhället inte kan tillfredsställa

de behov som individen har i relation till sin omgivning. Samhällsproblem som segregation, rasism, icke-fungerande psykvård, arbetslöshet och ökade klyftor beskrivs i intervjuerna som faktorer som kan skapa öppningar där individer väljer att gå ut ur demokratin.

Mina informanter kopplar demokrati till jämlikhet. Ett demokratiskt förhållningssätt uppkommer, menar de, när individen upplever sig som jämlik sina medmänniskor och ser sina medmänniskor som jämlika sig själv. En uppfattning förefaller vara att demokratin uppkommer naturligt i samhällen som är jämlika. Flera informanter menar att en orsak till att våldsbejakande extremism uppkommer i det svenska samhället är att det har blivit mer ojämnt. Astrid frågar sig till exempel:

Hur demokratiskt det är vårt samhälle? Klyftorna ökar, och vad innebär det?
Det finns ju massa forskning på det. Alltså man kan verkligen se, där jämställdheten är hög så är otryggheten låg. [...] Det följs åt. Men det skiter vi i. Vi vill gärna att det ska vara muslimernas fel. Vi vill inte ta det här med jämställdhet och lika värden. Vi vill inte jobba med det. (Astrid)

Den ojämlikhet som finns i Sverige kopplar Astrid till att samhället inte är fullt så demokratiskt som det utger sig för att vara. Underskott i demokratin leder till ökade klyftor. Jämställdhet och en välfungerande demokrati går hand i hand. Jämställdheten hindras dock av att vissa grupper utmålas som orsaken till att demokratin hotas. Flera informanter pekar på att denna typ av rasistiska attityder är vanliga hos människor som kommenterar deras arbete. Ofta, menar Åke, handlar det om ”etablerade medelklassmänniskor” som uttrycker en stark främlingsfientlighet och rasism. Helena berättar också att: ”Det här är inte skinheads eller de busarna. Det här är den välklädda, akademiska medelklassen som säger sånt.” Åke menar att detta är personer som konsumerar ”seriös media”, och att man således inte kan skylla på att dessa individer skulle få sina idéer från mer tydligt politiskt vinklad media, som till exempel olika diskussionstrådar på Flashback forum eller Avpixlat. Han menar att detta egentligen är en ”alvarligare signal” om att demokratin är illa ute än att det finns våldsbejakande grupperingar.

Som underströks ovan finns två olika sätt att se på vad som skapar distans mellan medborgarna i samhället, antingen ser man det som att majoritetssamhället stänger ute vissa individer ur sin *gemenskap*, eller ser man det som att det är vissa individer som tar avstånd från majoritetssamhället och som behöver återintegreras. I sin analys av ”multikulturell kärlek” pekar Sara Ahmed på att det finns en tendens att konstruera de problem som uppkommer i tider av social oro som problem som kretsar kring just brist på närhet mellan olika

befolkningskategorier. Bristen på närhet ses som ursprunget till våld. Hon menar att det narrativ som artikuleras berättar om hur närhet automatiskt leder till harmoni och inkludering: "If only we were closer we would be as one" (Ahmed 2014:138). Jag vill hävda att man kan se liknande tendenser när demokratin artikuleras genom idén om gemenskap – "om alla bara var mer demokratiska skulle vi vara trygga". I idén om gemenskap är det bristen på demokrati som gör att människor blir våldsamma, om de får mer demokrati kommer de att bli mindre våldsamma. Gemenskapen leder i resonemanget till att individen känner trygghet.

Trygghet, bör det påpekas, är dock en individuell känsla av att vara fri från hot. Berit Larsson har i sin undersökning av separatism påpekat att man i talet om *trygghet* ofta förutsätter att individen känner *tillit* till sin omgivning (Larsson 2010:192–193). Tillit, menar hon, är något som vi tar för givet att alla individer redan känner och att man därför vanligtvis fokuserar på individens trygghet. Individen blir ett objekt för åtgärder – hen ska förmås att känna sig trygg i en given kontext som man på förhand förutsätter att individen känner tillit till. "Tryggheten", skriver Larsson, "kan knytas närmare till det vi redan kan och vet medan tilliten hör till det oberäknliga" (Larsson 2010:193). Jag menar att man i talet om gemenskap och trygghet knyter individer till ett redan uppsatt, icke-förhandlingsbart ideal (demokrati) med oklar innebörd som man antar att individen ska kunna känna eller redan känner tillit till. Som informanterna påpekade brister dock demokratin och i och med att jämlikheten minskar, och att denna bristning gör att individen väljer att gå ur demokratin kanske på grund av bristande tillit till ordningen. Jämlikhet framstår i materialet som nyckeln till att de två förstnämnda tillstånden – gemenskap och trygghet – upplevs av individen. Om individerna i ett samhälle känner sig jämlika varandra kan de också känna gemenskap och trygghet. Det förefaller som att informanterna förutsätter att jämlikhet kan uppstå genom en slags närhet, att "klyftorna" mellan olika grupper överbyggs så att människor kommer närmare varandra.

Som några informanter pekat på beror inte detta avstånd bara på att individerna som står utanför demokratin är potentiellt våldsamma, utan även på att den "etablerade medelklassen" hyser rasistiska och främlingsfientliga (anti-demokratiska?) åsikter. De korrigerande och reglerande åtgärderna riktar sig dock (oftast) inte mot den här befolkningskategorin. De är etablerade inom demokratins gränser, och utgör del av det som ska skyddas mot odemokratiska krafter. Hat, som man nog ändå får anse att rasism och främlingsfientlighet drivs av, är inte en känsla av likgiltighet inför ett hatat objekt, det är snarare en överdriven fixering vid ett objekt som får konsekvenser för hur individen knyter an till objektet (Ahmed 2014:51). Sara Ahmed menar att hat är en del av förhandlingarna om var gränser ska gå; om hatade objekt välkomnas innanför gränserna, hotas individens förmodade särart och hennes existens (Ahmed 2014:51).

Den polariserande effekt som informanterna menade att "våldsbejakande extremism" kan ha menar jag skulle kunna spåras till en sådan logik som Ahmed presenterar. Det finns en stark fixering vid dem som hotar demokratin, och hur de ska kunna omvändas till att acceptera de "principer" som demokratin förmodas bestå av. Principer som enligt informanterna inte upprätthålls av demokratin "etablerade" medlemmar, men som ska värnas och försvaras mot dem som kan benämnas som "våldsbejakande extremister". Denna fixering skapar en normativ förståelse av demokrati som bygger på dess behov av skydd mot individer som anses hota dess existens. Våldsbejakande extremism blir således ett tecken på normens misslyckande – ett misslyckande som måste korrigeras för att vi ska kunna leva i gemenskap och trygghet, alltså i demokrati.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det finns ett fokus på gränsdragningar i informanternas konstruktion av demokrati. De använder dock aldrig den retorik eller metaforer som syns i de politiska texter som publiceras i riksmidia (se uppsatsens inledning). De talar istället om demokratin som en trygghet som bygger på principer och värden, gemenskap och jämlikhet. Demokratin ter sig i intervjuerna som ett ideal som ska realiseras, snarare än ett tillstånd som finns att försvara. Våldsbejakande extremismen beskrivs som ideologi eller som en idévärld, som frammanas av brist på demokrati – inte som något som står i radikal motsats till demokratin och som på grund av detta motsatsförhållande måste förgöras i strid. Får de individer som motsätter sig demokratin möjligheter att på ett konstruktivt sätt delta i demokratin och ta steget in i dess gemenskap, kommer de också att göra det. Istället för att försöka avlägsna de avvikande individerna vill mina informanter på olika sätt närma sig dem. I linje med Sara Ahmed menar jag att man kan se en logik där det förutsätts att närhet kan lösa problemet (2014:138). Hur denna närhet ska ta sig uttryck formuleras dock, som syntes ovan, olika av olika informanter. Närheten förhindras dock av en hatisk fixering vid våldsbejakande individer och att ökade klyftor leder till att vissa individer "puttas över" demokratin gräns. Polarisering och hat anses förhindra en trygg (demokratisk) gemenskap där medborgarna kan vara nära varandra. Denna polarisering och detta hat kommer dock till uttryck även hos etablerade medlemmar av demokratin, men dessa läses inte som våldsbejakande, trots att uttrycken likafullt anses vara ett problem för demokratin.

Att värna om demokratin på rätt sätt

Våldsbejakande extremism tar form som ett eget fält, med experter, institutioner och praktiker som anses ha kunskap om det problem som våldsbejakande extremism anses utgöra, och vilket arbete som kan lösa problemet. En del i det lokala arbetet mot våldsbejakande extremism är att på olika sätt förvalta denna kunskap och att producera egen kunskap om problemet och dess lösning. I det här avsnittet vill jag fokusera på hur olika dokument som produceras i relation till problemet med våldsbejakande extremism inte blir en källa till kunskap, utan snarare kommunicerar institutionernas riktning mot problemet. Detta för att besvara frågan om hur problemframställningen produceras och sprids inom fältet. Institutionen ska här inte ses som ett ting, utan förstås som ett arbete som skapar vissa normer, konventioner och beteenden. Detta, menar Sara Ahmed, blir synligt genom vilka beslut som upprepas över tid (Ahmed 2010:58). Informanterna beskriver hur de dokument som efterfrågas av samordnaren blir en del av deras arbete, om än inte på ett helt självklart sätt.

Den tidigare Nationella Samordnaren mot Våldsbejakande Extremism skriver i sin *Handledning och rekommendationer för att ta fram lägesbild och handlingsplan* (2017) att:

Det är svårt att utföra ett effektivt arbete mot våldsbejakande extremism om man inte vet vilka utmaningar man har att arbeta med. Därför är det av yttersta vikt att kommunerna, tillsammans med relevanta aktörer arbetar fram en lokal lägesbild. Till lägesbilden kopplar man en handlingsplan med åtgärder och ansvarsfördelning i det förebyggande arbetet (sidan 0).

Samordnaren fastslår att lägesbilden ska ge kunskap om vilka utmaningar (problem?) som finns att lösa i kommunen i relation till våldsbejakande extremism och att denna kunskap är ”ytterst” viktig. Då våldsbejakande extremism är något som antas finnas som en själslig disposition hos enskilda individer skulle man kunna anta att lägesbilden skulle kartlägga just individer. Detta är dock omöjlig ur ett juridiskt perspektiv, eftersom kommunen inte får åsiktsregistrera personer. Den tidigare Nationella Samordnaren pekar dock på en rad ”riskindikatorer” som kommunerna rekommenderas att kartlägga, till exempel demonstrationer, ”extrema yttringar”, ”försök till rekrytering” och ”föreläsningar och möten med extremistiska förtecken” (Nationella Samordnaren 2017:5).

Anders och Jakob menar dock att lägesbilden inte är en källa till kunskap om problemet, eftersom de lägesbilder som produceras är metodologiskt undermåliga. Anderas förklarar: ”Kommer man upp på en tillräckligt hög aggregerad nivå så blir kunskapen oviktig. Ju närmare

du kan komma individnivån i en lägesbild desto bättre, för då blir den tydligare, konkret, då kan du vidta åtgärder.” Han konstaterar också att det kan vara problematiskt att kommunen kartlägger möten och föreningar, eftersom det riskerar att inkräkta på grundlagsskyddade fri- och rättigheter: ”Är det brottslig aktivitet så är det polisen och säkerhetspolisen som ska ta hand om det, annars ska vi låta det vara. Det handlar faktiskt om grundlagsskyddade rättigheter”. Åke berättar att man i hans kommun har undersökt vägar för att kunna skapa en kategori medborgare som skulle kunna definieras som återvändare eller våldsbejakande extremister. Det har förekommit diskussioner om huruvida det skulle vara möjligt att koda de ärenden som kommer in till socialtjänsten på ett sätt som skulle synliggöra huruvida det handlar om våldsbejakande extremism eller inte. Dessa planer stoppades dock av kommunens jurister, eftersom det skulle vara att åsiktsregistrera personer, vilket står i strid med Sveriges grundlag.

Trots detta förekommer det uppgifter i media om hur många återvändare eller våldsbejakande extremister som finns i Sverige generellt och i Sveriges olika kommuner specifikt, ofta med Säkerhetspolisen som avsändare (se till exempel Borén 2018; Holmgren 2017; Ranstorp & Gustafsson 2017). Åke beskriver ett slags moment 22: om han ska säga något om antalet återvändare måste detta vara ordentligt underbyggt, men det är samtidigt omöjligt att från hans position att ha en ordentligt underbyggd uppfattning om saken; ”jag kan än idag inte säga exakt hur många som har kommit tillbaka till exempel. Frågan är om någon kan svara på det.”. Åke som befinner sig i kommunala sektorn kan inte benämna eller kategorisera människor som återvändare, på det sätt som Säkerhetspolisen tycks göra, och upplever en konflikt mellan att ”leverera” efterfrågade objekt till media och till kommunens kartläggning, samtidigt som de lagar som styr hans arbete förhindrar honom att göra precis det.

Meningen med den kunskap som siffror skulle kunna ge om detta problem ifrågasätts direkt av Astrid och Eva. Båda undrar på vilket sätt insamlandet av statistik skulle gynna dem i deras arbete eller medborgarna som lever i kommunerna. Eva säger att den enda anledning hon kan se till att man skulle räkna hur många ärenden angående våldsbejakande extremism man har, är att kunna prata med journalister, forskare eller den nationella samordningen, men frågar sig om det är en bra anledning: ”De [socialtjänsten] har frihet att sköta sitt jobb i alla andra fall.” Våldsbejakande extremism förefaller konstrueras som en särskild fråga, som är av större allmänintresse än andra frågor som socialtjänsten har att hantera. I andra fall har de frihet att sköta sitt jobb, men i just denna fråga tycks denna frihet inte vara lika självklar.

Anledningen till fixeringen vid siffror och antal, menar Anderas, är ett rättfärdigande av handlingsplanen. Handlingsplanen är ett dokument som den tidigare Nationella Samordnaren mot Våldsbejakande Extremism lobbade för att alla Sveriges kommuner skulle ha på plats,

tillsammans med en lokal samordnare mot våldsbejakande extremism. Enligt Nationella Samordnarens egen statistik hade 44 % av Sveriges kommuner en handlingsplan mot våldsbejakande extremism våren år 2017 (SOU 2017:110). Utifrån informanternas berättelser framstår handlingsplanens syfte vara att signalera att staten är handlingskraftig och tar problemet på allvar. Andreas menar att arbetet med lägesbilder och handlingsplaner blir en slags föreställning (*performance*), där både problemet och dess lösning konstrueras på ett förenklat sätt:

Andreas: [Man arbetar] fort och fel. Det är enkelt att sälja det här [handlingsplanen och lägesbilden] till medborgarna också, de tror att det händer någonting. Ja, det händer ju kanske en sak under ett år, men det kommer inte att ge någon effekt. Då har man kastat bort tid och resurser på problemet.

Clara: Just det. Men vilken bild är det man vill sälja till medborgarna menar du?

Andreas: Att vi gör massa med saker, för här har vi problem! Titta vad staten gör! Men det ger ingen effekt. Det man ska fråga staten är: allt det ni gör, vad har vi fått för effekt?

Lägesbilden och handlingsplanen får ett värde inte för att de löser problemet eller ens beskriver det på ett meningsfullt sätt, utan för att de skapar en föreställning om att problemet håller på att lösas. Denna föreställning kräver att kommunerna ska hantera frågan om våldsbejakande extremism på specifika sätt, bland annat genom produktion av vissa dokument. Att delta i föreställningen är ett sätt att rätta in sig i ledet och därmed att följa en viss riktning. Man visar att man värnar demokratin mot våldsbejakande extremism genom att producera de dokument som efterfrågas av den nationella nivån, inte för att produktionen av dessa dokument faktiskt löser problemet.

Det arbete som ligger bakom arbetet med olika dokument är dock inte alltid smärtfritt. Astrid beskriver handlingsplanen som något som kan skapa ”panik”, men som även dämpar paniken när dokumentet väl finns på plats:

Frågan om handlingsplaner påverkar ju både lokalpolitiker och tjänstepersoner. Någon journalist ringer och säger: ’ja, vi har hört att ni ingen handlingsplan har’ – då blir det panik. Så gör man en handlingsplan, inte för att den hjälper kommunen, utan för att den tystar påtryckningarna utifrån, från

journalister framförallt. Det handlar ju om politik. Att man ska kunna svara på frågan: har ni en handlingsplan? 'Ja, det har vi'. Så check – då var det klart. Och det kan ju vara ett syfte, men man ska inte tro att det hjälper alla delar av den här frågan. (Astrid)

Handlingsplanen blir det objekt som bringar lugn, om den finns på plats finns det tillsynes ingen anledning för någon att ifrågasätta kommunens arbete, och handlingsplanen ger därmed arbetsro. Så länge det finns ett dokument att hänvisa till går kommunen säker. Med handlingsplanen följer ett antagande om att kommunen har gjort ett gott arbete. Rädslan för att misslyckas med att frambringa en handlingsplan kan ses som en rädsla att läsas som indirekt delaktig i hotet mot demokratin. Denna påstådda delaktighet har bland annat beskrivits av några större dags- och kvällstidningar som att kommunerna ”blundar för extremism”, är ”undanfallna”, och att de kommuner som ställt sig kritiska till att upprätta en handlingsplan på något sätt skulle vara medskyldiga till våldsdåd i Mellanöstern (samtidigt som skribenten menar att det naturligtvis är individen som bär ansvaret för dåden) (Expressen 2016; Björkman 2016). Istället för att granska och ifrågasätta det arbete som den tidigare Nationella Samordnaren förordade, förutsätter även media att just det arbetet är det rätta och riktiga för att lösa problemet. Riktningen som arbetet mot våldsbejakande extremism tar förefaller vara präglad dels av den tidigare Nationella Samordnarens uppdrag att värna demokratin mot våldsbejakande extremism genom nationell samordning och Säkerhetspolisens rapporter om det finns hotfulla individer i Sverige (kommittédirektiv 2014:103). Arbetets fundament vilar alltså på icke-kommunal verksamhet, vilket gör att det kommunala arbetet i frågan skiljer sig mot det som förespråkades av samordnaren.

Den mer eller mindre ogrundade kritik som kommunerna kan få för sitt arbete riskerar att bli ett problem för kommunerna om de inte gör som Astrid berättade att man gjort i hennes kommun, det vill säga upprättat en handlingsplan mer eller mindre för att, enligt henne, få arbetsro. Anderas berättar att de i hans kommun valde att integrera riktlinjer för våldsbejakande extremism i andra styrdokument, men att detta ledde till att de fick stark kritik från den Nationella Samordnaren:

Det blir rätt tufft att vara slagpåse i en debatt som egentligen blir absurd, för vi gör det som efterfrågas, bara det att vi kallar det för något annat. Så jag hade jättemånga intervjuer med journalister och jag förklarade vad vi gjorde, presenterade riktlinjer och sånt, och då frågade de: 'vad är problemet då?' Ja,

det undrar vi också! Sa vi då. Det var kommunikationsproblem. Vi träffade Nationella Samordnaren flera gånger för att diskutera det här, men det gick inte att reda ut med den dåvarande samordnaren. (Andreas)

Den tidigare samordnaren försköt problemet till kommunerna, som om det var kommunen i sig som var problemet, inte återvändarna eller andra våldsbejakande individer. Istället för att problematisera sina egna antaganden om att problemet bäst löses genom olika typer av dokumentation, kritiserade man Anderas kommuns lösningar på problemet som ogiltiga. Här syns hur kommunen förväntas ”rätta sig in i ledet” av vad som anses vara ett gott arbete, och det goda arbetet bör ske på ett mycket specifikt sätt. Som Anderas berättade var problemet inte vad de gjorde, utan vad de valde att kalla dokumentet. När Anderas kommun inte upprättade en handlingsplan mot våldsbejakande extremism, ansågs de indirekt delaktiga i våldsbejakande extremism, trots att de arbetade aktivt med problemet på andra sätt. Det var alltså inte kommunens *verkliga arbete med individer* som konstrueras som ett problem, att det skulle vara undermåligt eller olagligt; utan snarare det *uteblivna arbetet med en handlingsplan*.

Att konstruera dokument som lösningen på ett problem är ett tacksamt sätt att lösa ett problem, eftersom det skapar mätbara system, som också, som Ahmed påpekar, fungerar som ett bevis på att ett system ens finns på plats (Ahmed 2007:597; jämför även Bacchi & Goodwin 2016). De dokument som kommunerna skapar visar på just ett system som inte bara är mätbart, utan som faktiskt också mäts – både av den tidigare Nationella Samordnaren och av media. Den Nationella Samordnaren tog, som beskrevs ovan, fram statistik på hur många kommuner som hade tagit fram ”rätt” dokumentation, och media kontrollerar och rapporterar om de kommuner som inte har gjort det. Just den här mätningen av vilka som har ”gjort rätt” och har haft ”rätt processer” (som ska leda till vissa typer av dokument) skapar möjligheter att ta reda på vilka som har ”skött sig bra”, men även möjligheter att sätta press på dem som inte har skött sig lika bra. Genom dokument blir det alltså möjligt att kontrollera att alla går i samma riktning.

Sara Ahmed som menar att dokumentationen främst cirkulerar inom institutioner, men jag vill hävda, att det är tydligt att den dokumentation som produceras inom fältet våldsbejakande extremism också cirkulerar mellan institutioner (Ahmed 2007:591). Den tidigare nationella samordningen och kommunerna producerar dokument som ska passa ihop med Säkerhetspolisens analyser, och media kontrollerar huruvida de olika funktionerna följs åt i inriktning. Denna mångfald av aktörer med konkurrerande perspektiv är typisk för de processer genom vilka policy skapas, menar Bacchi och Goodwin (2016:60). I fallet med våldsbejakande extremism syns exempelvis konkurrerande perspektiv i det att media

rapporterar att våldsbejakande individer ska finnas i tusental (se till exempel Borén 2018; Wallberg 2017; Ohlsson 2017), medan de tjänstepersoner jag har intervjuat, som vi såg ovan, förklarar att de inte kan lokalisera dem i sina kommuner på ett enkelt sätt. De dokument som produceras om våldsbejakande extremism innehåller alltså den konstruktion av problemet som vid dokumentets tillblivelse har ansetts vara sann, oavsett om denna sanning har kunnat reproduceras empiriskt eller inte i den kommunala verkligheten (jämför Bacchi & Goodwin 2016:31). Poängen med dokumentet blir då dokumentet i sig, inte tillförlitligheten eller den praktiska nyttan med dokumentet.

Sammanfattningsvis syns en institutionalisering och en spridning av problemframställningen när dokumenten produceras i den kommunala praktiken. Som mina informanter vittnar om leder detta ibland till en så kallad ”tick box approach” (Ahmed 2007:595), där man alltså bara skapar dokumenten för att få arbetsro och visa på att man följer den inslagna riktningen, utan att för den sakens skull arbeta med problemet på ett mer substantiellt sätt. De dokument som skapas kan ses som en föreställning som kommunen sätter upp för att visa upp att man har rätt riktning – alltså att man värnar om demokratin, på rätt sätt och på rätt premisser. Kommunerna accepterar dock riktningen genom att producera de dokument som efterfrågas, om än i vissa fall, motvilligt. Genom att producera de dokument som efterfrågas skapas en likriktning mellan olika funktioner. Samordningen, säkerhetspolisen och kommunerna arbetar, tillsynes, åt samma håll – mot att värna demokratin mot våldsbejakande extremism, trots att deras olika uppdrag inte är kompatibla. Kommunerna arbetar, exempelvis, inte under samma lagstiftning som Säkerhetspolisen gör.

Legitima och illegitima perspektiv och principer

Det blir tydligt genom intervjuerna att uppvisning av och kommunikation om vad kommunen har gjort eller inte gjort angående våldsbejakande extremism ofta sker via media. Samtliga informanter beskriver medias makt i att forma definitionen av den problematik som kommunerna har att hantera. Det finns dock en diskrepans mellan den säkerhetspolitiska diskurs som dominerar debatten om våldsbejakande extremism i media och det arbete kommunerna utför enligt socialtjänstlagen. Som Marcus Herz visade i sin studie, har även de rekommendationer angående hanteringen av våldsbejakande extremism som riktar sig till den så kallade första linjens personal en stark övervikt på säkerhetspolitiska begrepp och diskurser (Herz 2016). Åtskilliga informanter beskriver hur de upplever att deras arbete inte återges korrekt i debatterna och nyhetsrapporteringen, och att detta påverkar deras arbete negativt. Genom att ta avstamp i Judith Butlers resonemang om hur fixeringar vissa politiska perspektiv och problemformuleringar får effekter för enskilda individer eller individkategorier (Butler 2004), vill jag i det här avsnittet utforska hur idéer om demokrati formas genom fixeringar vid vissa perspektiv. Det blir tydligt utifrån informanternas berättelser att det finns flera perspektiv på problemet, men att det är de som kretsar kring säkerhet och terror som ses som legitima. Perspektiv som har fokus på socialpolitik och rättigheter konstrueras som ”flata” och senfärdiga. I en Amerikansk kontext har Judith Butler visat att kritiska perspektiv på den amerikanska regeringens hantering av terrorfrågan ses som ”en svag länk” i kampen mot terrorism, och denna syn på kritik leder till att dessa kritiska perspektiv ofta inte publiceras av media (Butler 2004:2). Ramen som skapas för hur problemet förstås utesluter vissa perspektiv och framhäver andra (jämför även Smith et al.2018).

Flera informanter, av de som arbetar på utförandesidan, beskriver sitt arbete som ”vanligt, hederligt, socialt arbete” (Jakob), men att denna typ av arbete inte ryms i den ram som problemet våldsbejakande extremism konstrueras inom. Ramen rymmer få röster och få perspektiv, menar samtliga informanter. Trots att de menar att de, om än på olika sätt, arbetar för att stärka medborgare och individer, är det socialpolitiska perspektivet på problemet sällan representerat i den mediala diskursen. Det säkerhetspolitiska perspektivet dominerar debatten så till den grad att ”[det] äger hela arenan, matchen är vunnen!” enligt Åke. Den säkerhetspolitiska inramningen stämmer dåligt överens med vad kommunerna kan och får göra i relation till problemet, och ofta upplever informanterna att deras roll i relation till återvändare och våldsbejakande extremister blandas ihop med den roll som polisen och Säkerhetspolisen har. Ofta, menar Astrid, går debattörer från en säkerhetspolitisk diskurs ut och kräver saker av

kommunerna som kommunerna inte kan göra, till exempel föra statistik över återvändare eller att ”avprogrammera” dem. Åke beskriver det som att det skapats en dramaturgi i vilken terroristen: ”... åker hem och k äkar k orv och mos och sen åker ner [till Syrien] igen” medan kommunerna bara står och tittar på. Detta skapar ett stort fokus på vad kommunerna inte gör, menar Helena å sin sida, vad kommunerna faktiskt kan göra och gör lämnas därhän. Hon säger att det skapar en bild av att kommunernas arbete med frågan är för ”flat” och att ”vi ligger efter”, vilket hon menar är en orättvis tolkning av kommunernas arbete. Kommunen inte kan ligga efter i det arbete som en del debattörer kräver av dem, eftersom de lagligen inte kan utföra det. I det arbete som kommunerna kan utföra, menar hon att de däremot ligger bra till.

Den säkerhetspolitiska inramningen skapar, som Åke beskriver det, ett torftig och snävt debattklimat där olika perspektiv ställs mot varandra med ojämna ingångsvärden:

Det finns inget annat perspektiv som tar matchen, eller hur man ska uttrycka sig. Det tycker jag är problematiskt i sig, för det här är ju verkligen en, samhällsmässigt, oerhört komplex fråga. Egentligen de som går in och tar debatten det är ju många av de här olika, organisationerna och aktivistgrupper som lyfter det här med mänskliga rättigheter, medborgarrättsperspektiv och islamofobi. Men då blir det, tänker jag, om man tittar på media [...] som att debatten helt plötsligt bli såhär: Terrorexpert pratar och säger massa grejer och de enda som svarar på det är de muslimska organisationerna. Då får du bilden av att: ’jaha, det är precis detta det handlar om.’ Det blir en enfråga, som tillsynes enbart är kopplad till, ja, islamistisk extremism, så att säga. (Åke)

Åke beskriver hur perspektiv som värnar mänskliga rättigheter och varnar för islamofobi liksom ”förvandlas” till islamistisk extremism genom den ram som satts upp för problemet. Liksom de kommuner, som beskrevs i föregående avsnitt, som inte vill upprätta en handlingsplan framställs som en del av problemet, frammanas en bild av debattörer som ger ett annat perspektiv som extremister. I en ledare i Göteborgs-Posten beskrivs till exempel farorna, framförallt i utbildningssammanhang, med ”åsiktsmässig enfald” angående frågor om rasism och islamofobi. Skribenten menar att om den sekulära staten ska diskuteras måste försvarare av ”sekulära värderingar” finnas där (Sonesson 2018). De som uttrycker kritiska perspektiv på den rådande ordningen måste alltså bemötas av korrigerande kritik. Vissa typer av kritik, i de här fallen perspektiv som lyfter frågor om islamofobi och rasism, ses som ett hinder för demokrati, snarare än en naturlig del av den. Att meningsskiljaktigheter och kritik mot den rådande

ordningen riskerar att läsas som farliga för demokratin förefaller vara ett generellt mönster som även har påvisats i andra studier (se till exempel Young 2003, Sivenbring 2017 och Callamard 2015).

Butler beskriver, till exempel, hur kritik mot USA's krig mot terrorn sågs som ett tecken på att sympati för terroristerna och deras agenda. George W. Bushs ikoniska uttalande "Either you're with us or you're with the terrorists", illustrerar denna logik på ett nästan övertydligt sätt (Butler 2004:2). I svensk kontext har detta inte varit lika tydligt uttalat, men som Åke berättade finns det tendenser att se personer som pekar på problem med diskursen om våldsbejakande extremism, framförallt de som anses representera "muslimer", som extremister och därmed som en del av problemet. Problemet lokaliseras hos separata individer, hos dem som bryter konsensus och pekar på problem med den politiska riktningen. De isoleras och ses inte som en del av ett demokratiskt samtal, utan som ett hot mot detsamma – de blir extremister. Iris Marion Young har beskrivit hur komplett lojalitet och lydnad gentemot staten och dess problembeskrivningar är det som i tider av (påstådd) kris krävs av medborgaren för att räknas just som en "god medborgare" som förtjänar statens beskydd. Kväsandet av kritik gentemot den rådande ordningen blir en del i att skydda "goda medborgare" från "dåliga medborgare", samtidigt som statens beskyddande roll framhävs och andra funktioner hamnar i skymundan (Young 2003).

Några av mina informanter beskriver hur de på olika sätt försöker kommunicera andra perspektiv än det säkerhetspolitiska till media. Jakob, Helena och Anderas beskriver hur de har som strategi att när journalister ringer "komplicera berättelsen" eller "mata dem med fakta". Detta brukar dock inte leda till att det skrivs en artikel om problemet utifrån det perspektiv de erbjudit, utan det leder ofta till att artikeln helt uteblir. "Jag försöker säga saker som ruckar på deras tes eller i alla fall komplicerar den. Och då händer det att de säger: 'ja, det kanske inte blir något' och så lägger de på luren, så blir det ingen artikel" berättar Jakob. Samtidigt påpekar Åke och Helena att det är väldigt sällan de har några egentligen nyheter att berätta om för de journalister som ringer, "det blir ju lite tjatigt i längden, man säger ju ungefär samma sak hela tiden" menar Åke. Det förekommer dock att media rapporterar om hur kommunerna arbetar med problemet. Informanterna berättar att de då kan drabbas av starkt negativa reaktioner från allmänheten när artiklarna publiceras. Det sociala perspektiv som mina informanter har på frågan ses ibland som illegitimt till den grad att det innebär en personlig risk för den tjänsteperson som går ut i media och berättar om hur kommunen kan tänkas behandla individer (det vill säga i enlighet med socialtjänstlagen). Det leder till att tjänstepersonerna får motta både hat och hot. Helena menar att detta blir ett problem för henne och hennes kollegor i sin

yrkesutövning: ”Ibland blir ju resultatet av hur media skriver ett hinder i arbetet. [...] Alltså om vi blir uthängda när vi presenterar det vi gör, då väljer man att inte göra det. Så man har fått munkavle, utan att veta om att man fått det.” säger Helena.

Flera informanter berättar om det här dilemmat. Vissa uttrycker en direkt ovilja mot att prata med journalister på grund av den bristande kunskapen som de upplever att både journalister och allmänheten har om kommunens roll i hanteringen av problemet. De dominerande perspektiven på frågan hindrar tjänstepersoner från att informera hur deras kommuner verkligen arbetar med frågan. Som beskrevs i avsnitten ovan kretsar de dominerande perspektiven kring försvar av demokratins gränser, en överfixering på vissa objekt, samt en mer eller mindre påtvingad likriktning i hur problemet behandlas. I en sådan kontext blir informanternas värnande om individens rättigheter obegriplig och möjlig att ifrågasätta, eftersom de individer de värnar om har definierats som hemmahörande utanför demokratins gränser. Att tjänstepersoner inom den kommunala sektorn skulle ha kunskap eller information som företrädare från säkerhetssektorn saknar verkar vara otänkbart i offentlig diskurs. Därmed är det också möjligt att kritisera och ifrågasätta de kommunala tjänstepersonernas utsagor på ett annat sätt än vad som görs med utsagor från personer från säkerhetssektorn. Expertisen om våldsbejakande extremism och kompetensen om hur den bäst behandlas anses inte finnas hos kommunerna, utan på nationell nivå, hos säkerhetspolisen eller andra (säkerhets)politiska aktörer. Att då berätta om hur kommunerna faktiskt arbetar med problemet har visat sig, för vissa av mina informanter, vara ett högriskprojekt.

Både Helena och Åke framhäver att de båda har arbetat med andra typer av problem innan, som till exempel ungdomskriminalitet, och att de har pratat med media angående de frågorna utan problem. Frågan om återvändarna är dock annorlunda. Åke berättar att han i intervjusituationer får ”kämpa” eftersom han vet att varje ord han säger kan tolkas på vilket sätt som helst. De påpekar att det är viktigt att kommunerna är transparenta och öppna för granskning; om kommunerna gör några ”dumheter” ska media skriva om det, men de ser risker med medias generella förhållningssätt till frågan om återvändare. Helena menar att hon inte är orolig för vad traditionell media ska skriva och har länge varit av åsikten att hon inte har rätten att neka journalister, eftersom kommunernas verksamhet ska granskas. Hon beskriver dock en oro för att det som traditionell media skriver ska ”dra igång trollen, oavsett vad jag sagt”. Helena berättar att hon och kollegor i en annan kommun långt bort från hennes har noterat att om hon pratar om hennes kommuns arbete med problemet i riksmidia, börjar telefonen ringa med samtal från upprörda medborgare hos hennes kollegor i den andra kommunen. Även Åke beskriver hur de flesta arga samtal från medborgare kommer in då något kopplat till

våldsbejakande extremism uppmärksammas i media: ”det media lyfter upp kommer det oftast någon reaktion på” menar han, i relation till återvändare är reaktioner som ”ska vi ta hand om de jävlarna?! Låt dem dö därnere [i Syrien]” typiska, menar Åke.

Helena berättar att de gånger hon har pratat om sina arbetsuppgifter i relation till problemet har hon råkat ut för mycket hot och hat. De personer som hotar och hatar henne är ofta upptagna vid henne som person och att hon personligen förtjänar att straffas eller till och med dödas för att hon utför sina arbetsuppgifter, eller att hennes familj borde utsättas för samma våld som Islamiska Staten begår. Åke vittnar om liknande reaktioner. Han berättar om tillfällen då han har varit ute på olika utbildningar mötts av människor som undrar hur han kan se sig själv i spegeln när han har ”hjälpt en terrorist”. Han berättar också att många av de ”arga samtal” han mottar från medborgare kretsar kring en oförståelse om varför återvändarna ska behandlas med lagliga medel när de har ”diskvalificerat sig” som samhällsmedborgare. Flera informanter frågar mig om jag känner till det fall då en kommunal samordnare uttalade sig i media om hennes kommuns förhållningssätt till återvändare – det vill säga att de har samma rättigheter att söka och få hjälp som andra människor – och att detta ledde till att hon blev uthängd, dödshotad och demoniserad inte bara i Sverige, utan också internationell, samtidigt som politikerna i hennes kommun fördömde hennes uttalanden (Åkerman & Arias 2016; Anglin 2016; Kniivilä 2016). Det gick så långt att hon fick polisbeskydd och fick tas ut tjänst under flera månader. ”Kommunalt avlönad, i grunden socialarbetare som, bara gör sitt jobb för att hon tänker att vi ska leva i ett civiliserat samhälle. Ska kostnaden behöva bli det där?” frågar sig Helena.

Principerna är det som försvaras genom bestraffning av dem som hotar dem. Iris Marion Young (2003) har beskrivit detta som maskulin protektionism, en logik som bygger på en patriarkal föreställning om staten som beskyddare av goda medborgare mot hotfulla andra: fadern ger sitt beskydd till de familjemedlemmar som lyder hans lag och bestraffar eller tillbakadrar sitt beskydd från de medlemmar som ifrågasätter honom. En viktig poäng är att denna mentalitet inte endast finns hos de som styr nationen, utan kan också vara internaliserad hos medborgarna. Tacksamheten att få vara beskyddad kan leda till att medborgaren beundrar och accepterar statens krafttag mot andra. En viktig poäng är dock att krafttagen inte behöver bygga på hämnd och vedergällning, utan kan lika gärna handla om värnandet av de principer som ”är bäst” genom att förmå subjekt att förändra beteenden utan våld, det som Foucault kallade för pastoral makt (Young 2003:3–6). Jag menar att denna logik kan skönjas i de upplevelser som mina informanter berättar om. Dels syns en övervakning av deras arbete och en ständig uppmaning från politiska aktörer att de ska förändra sitt arbetssätt så att det bättre passar en säkerhetspolitisk – beskyddande – agenda (jämför Aggrawala 2019). När denna

förändring inte sker drabbas de av våldsamma reprimander från ”goda” medborgare som kräver att tjänstepersonerna, som företrädare för staten, ska beskydda dem från de ”dåliga” medborgarna, som i detta fall utgörs av återvändare. Detta tycks sammanfalla med den polarisering som tycks uppkomma vid fixeringen vid våldsbejakande extremism som beskrivs i avsnittet om demokrati ovan. Det mer pastorala förhållningssättet att korrigera beteenden och omvända våldsbejakande extremister och anti-demokrater till demokrati (socialpolitik), utvidgas mot ett mer repressivt förhållningssätt gentemot återvändare och de som ”hjälper” dem (säkerhetspolitik).

Astrid menar att det bara är när det gäller vissa grupper av människor som hon får till sig från både politik, journalister och allmänhet att de inte längre förtjänar sina rättigheter. Denna åsikt, menar hon, är inte förnuftsbasead, utan bygger på mycket starka känslor: ”därför har en del inte ens öron till att vilja förstå”. Just att det är känslorna som tar över hos journalistkår, politiker och allmänhet presenterar flera informanter som en potentiell förklaring till att diskussionerna om problemet och dess hantering har blivit infekterade (jämför Levine 2018). De menar att det är just diskursen om individens rättigheter som framstår som särskilt provocerande. Astrid menar att ”det går inte” att prata om rättigheter i relation till problemet. ”Varje gång man pratar om att de, den kategori som vi pratar om nu då, återvändarna, har samma rättigheter som alla andra medborgare [...] då är det ju katastrof”. Astrid har precis som Helena och Åke fått hat och hot riktat mot sig på grund av sitt arbete, och berättar att hon brukar undvika vissa ord när hon pratar med media angående återvändare. Hon beskriver vissa ord som ”livsfarliga” och menar att de för med sig mycket hat:

Jag har ju försökt när jag träffat journalister några gånger – jag försöker värja mig från att träffa dem – [men om man ställer upp] får man akta sig för att välja fel ord. Aldrig använda ordet ’hjälpa’ till exempel. Det är livsfarligt. Någon gång har väl det uppfattats som att jag har sagt det, och då får man väldigt mycket hat-mail, och Twitter och Facebook och... Jag har blivit kallad ’batikhäxa’ och allt möjligt. Men alltså, inga direkta hot som ’jag ska döda dig’. Men de kan önska: ’jag önskar att du fick möta dem i Syrien och se vad de har gjort så kan du också... ‘ (Astrid)

Just ett hjälpande förhållningssätt förefaller det inte finnas utrymme för inom de ramar som problemet konstrueras. I en ledare i Dagens Nyheter fastslås att rättsprinciperna är viktiga, men att bemötandet av ”potentiella terrorister” inte motiveras av omsorg, utan motiveras av att

samhället behöver skydd (Sokolnicki 2017). Samhällets omsorg för individen är i konstruktionen av problemet sekundär, medan samhällets skydd är primärt. Trots att Astrid berättar för mig att de individer som hon arbetar med är ”sårbara”, menar hon att det skulle vara omöjligt att använda det ordet i en intervju med en journalist. ”Det får man absolut inte säga” menar hon.

Att det är möjligt att primärt behandla problemet utifrån ett säkerhetspolitiskt perspektiv kan bero på att problemet är så pass långt borta för en majoritet av Sveriges befolkning, menar Eva: ”De flesta har inte en våldsbejakande jihadist i sin släkt. Men skulle man däremot ta frågan om knarkare och alkoholister, så är det många som känner någon med sådan problematik.” Hotet från jihadister blir alltså en tacksam fråga att driva politik kring, eftersom den är så pass diffus för de flesta, även för informanterna. Flera av dem påpekar att det inte finns någon vedertagen definition på vad en återvändare egentligen är och vad det epitetet skulle innebära för individen. Jakob menar att när man uttrycker saker som att återvändarna inte ska ha rätt till olika insatser, tycks det inte finnas någon bortre gräns för hur länge denna rätt ska vara frångången dem. Samma problem pekar Åke på, och resonerar:

Vad menar vi med en återvändare, har vi liksom någon definition på det? Hur ser den då i så fall ut? Är du en återvändare om du, säg att du åkte fram och tillbaka 2012, 2013 och sen har du inte gjort något mer på säg fem år. Sen helt plötsligt, lek med tanken, att den där personens namn dyker upp i ett annat sammanhang. Är hen en återvändare då? Eller är det den som kom tillbaka för ett halvår sedan? (Åke)

Återvändaren tycks framstå som en spöklikt undflyende figur som varken finns nära informanterna eller en majoritet av Sveriges befolkning – men att återvändaren verkligen finns, någonstans, verkar det inte råda någon tvekan om (jämför Puar 2007:215). Som Jasbir K. Puar påminner om är det viktigt att fråga vad en sådan figur gör (Puar 2007:204). Jag menar att man kan se denna typ av frågeställning i Åkes resonemang: tidsaspekten som gäcker definitionen gör saker med hur problemet uppfattas. Fryses återvändaren fast i en fast definierad identitet vid själva ögonblicket av återvändande – hen är föralltid en återvändare – eller är själva återvändandet en temporär fas vilken individen kan existera utanför? Detta får konsekvenser för om hotet från återvändaren konceptualiseras som evigt, eller är det ett problem som faktiskt kan lösas. I informanternas berättelser verkar det inte finnas någon tydligt svar på denna fråga, utan det är en osäkerhetsfaktor som komplicerar problemframställningen. I offentlig diskurs

förefaller återvändarnas status som ”dåliga medborgare” dock vara evig och gör att de kan fräntas sina grundläggande rättigheter.

Genom att fokusera på individer (bra/dåliga medborgare), påpekar Butler, fritas politiken från att se problemet ur ett vidare perspektiv och därmed också finna nya eller mer komplexa lösningar på problem (Butler 2004:4–5). Det förment vidare perspektivet på frågan i den svenska debatten om våldsbejakande extremism landar platt i att arbetet är för ”flat”. Det är denna flathet vi måste göra oss av med genom att inte bemöta andra perspektiv med förståelse och tolerans, utan med hårdare tag mot enskilda individer och organisationer som riskerar att fräntas sina medborgerliga fri- och rättigheter. Logiken tycks vara att om dessa individer inte hade funnits i Sverige med sina ”extrema” åsikter, hade problemet med våldsbejakande extremism aldrig uppkommit. Exkluderas de ur samhällsgemenskapen är problemet löst (jämför Levine 2018). Meningsskiljaktigheter, eller olika perspektiv, bryter konsensus och anses inte vara en del av den svenska demokratin; samtidigt som man efterlyser en större ”åsiktsmångfald” när perspektiv som inte anses vara kompatibla med ”demokratiska principer” ska lyftas (se till exempel Sonesson 2018). Det blir tydligt utifrån materialet att det finns perspektiv, som får uttalas utan att någon åsiktsmångfald krävs och att det finns perspektiv som anses behöva en korrigerande kritik för att få höras – det måste alltså tydligt framgå att det perspektiv som hörs är ”fel”. Ytterst kan detta ses som en teknik för att bibehålla den ordning som vi har; det förefaller som att vi inte kan tillåta oss riskera att höra, och eventuellt också förstå, andra perspektiv än vårt eget, eftersom det skulle kunna leda till en förändring av ordningen.

Ingen av mina informanter har mig veterligen råkat ut för fysiskt våld på grund av sitt arbete, men det betyder inte att de fantasier om våld som vissa medborgare delger dem inte får konsekvenser både i termer av personligt lidande och i termer av själv censur. Det säkraste blir att sköta sitt arbete i skymundan och undvika att exponeras av media. Det är svårt, kanske till och med omöjligt, att veta vad som driver vad: om medborgarnas reaktioner driver fram de perspektiv som delges i media, eller om det är de perspektiv som får medialt utrymme som driver fram medborgarnas reaktioner. Det som syns i materialet är dock att bristen på perspektiv, och den legitimitet som tillskrivs olika perspektiv, får konsekvenser för synen på vem som innefattas i den svenska demokratin och vem som inte gör det, samt på vilka grunder dessa uteslutningar sker. Det skapas en fixering vid ”demokratiska principer”. Dessa tycks främst bestå i att någon slags konsensus upprätthålls och att tydliga dikotomier skapas, genom vilka exkludering av vissa perspektiv och i förlängningen vissa medborgare kan motiveras.

Problemet med att lokalisera problemet

Det arbete som kommunerna har förväntningar på sig att göra skulle enligt den tidigare Nationella Samordnarens rekommendationer ta sikte på ”föreställningar”, ”idéer” och ”ideologiska uppfattningar” som kan vara våldsbejakande (Frisk et al. 2017:66). Föreställningar och idéer, även ideologiska uppfattningar, är något som finns inom en individ och behöver inte synas på hennes yttre. En del av arbetet mot våldsbejakande extremism handlar om att identifiera de (potentiellt) våldsbejakande individer som insatser ska riktas mot. Dessa individer är dock, så att säga, inte verkligt närvarande i den kommunala verksamheten enligt mina informanter. I det här avsnittet vill jag undersöka hur dessa individer antas kunna identifieras och vilken kunskap som gör denna identifiering möjlig, eftersom den kunskap som premieras berättar under vilka förutsättningar problemet antas uppkomma (jämför Bacchi & Goodwin 2016:20). Genom Sara Ahmeds teori om rädsla (2014) och Jasbir K. Puars teori om intuitiva antaganden (2007) vill jag lyfta hur denna kunskap ger upphov till olika förskjutningar och därigenom gör problemets inramning otydlig och svårhanterbart för mina informanter. Jag resonerar även om hur dessa mekanismer även skapar en bild av att kommunerna i sig utgör ett problem för arbetet mot våldsbejakande extremism.

Som har beskrivits i tidigare avsnitt beskrivs kommunerna ofta som okunniga om problemet och att deras hantering av det är amatörmässigt. Det finns i offentlig diskurs ett missnöje med hur kommunerna hanterar frågan, och det har förekommit förslag och krav på att en nationell ”expertgrupp”, ”operativ avdelning” eller ”insatsteam” ska tillsättas nationellt för att kunna åka ut till kommunerna och ingripa när våldsbejakande individer identifieras (se exempelvis Sokolnicki 2017; Bah Kuhnke & Johansson 2017; Carlstedt 2017). Andreas berättar att de haft problem med detta, då de i hans kommun inte har kunnat hitta de återvändare som Säkerhetspolisen, via media, har sagt ska finnas i deras kommun. När de pressade Säkerhetspolisen på information om detta, visade det sig att den siffra som Säkerhetspolisen hade kommunicerat till media, inte gällde för specifikt deras kommun utan för en större region: ”Det är ju nio, tio kommuner utanför vår kommun, det kan ju inte vi ta ansvar för! Vi kan ju inte arbeta i de kommunerna. Vi arbetar med uppdrag för vår kommun.” konstaterar Anderas. Denna kommunikation skapar problem för kommunerna i och med att det lätt dras slutsatser om att de inte har koll på läget, då de inte kan reproducera de siffror som rapporteras till allmänheten via media. Det skapar en bild av att kommunerna har tappat bort återvändarna, att de inte vet var de är. Detta har lett till att kommunerna i vissa fall har setts som en del av problematiken med våldsbejakande extremism; och har benämnts som ”okunniga”, ”naiva”,

”amatörer” och till och med ”sabotörer” som inte kan hitta dessa individer och åtgärda dem (se till exempel Hildebrant 2017).

Fältet mellan vad kommunen kan hantera och får hantera beskrivs av samtliga informanter som svårnavigerat, men inte i den mening att de inte har kunskap om vad de får göra enligt det juridiska ramverk som de har att förhålla sig till, utan för att problemet inte låter sig inramas på ett sätt som inte alltid är meningsfullt för deras verksamheter. Detta syns i intervjuerna, då mycket av deras på praktisk nivå arbete förefaller kretsa kring kategorier som i sig själva inte har något med våldsbejakande extremism att göra, men som genom olika förskjutningar förknippas med problemet. Olika typer av våldsbejakande extremism har ofta kommit att kopplas samman med specifika symboler. Nationella Samordnaren har till exempel i metodmaterialet *Samtalskompassen* en särskild rubrik under vilken ”vanligt förekommande symboler” för de olika grupper som beskrivs som våldsbejakande visas upp. I den våldsbejakande islamismens fall visar man Islamiska Statens, al-Nusras och al-Shabaabs flaggor som vanligt förekommande symboler (Nationella Samordnaren mot Våldsbejakande Extremism, u.d.).

Astrid berättar att hon upplever detta som ett problem: ”Oftast när man ska ha en dragning så brukar man ha en PowerPoint, som visar IS-soldater, Kalasjnikovgevär och flaggan och sånt. Ja, och de visar Nazistflaggor och märken också. Det är så man har lanserat problematiken.” Dessa symboler, menar hon, sätter en ram kring hur problematiken ska förstås. Det är symboler med en stark ideologisk prägel och historier som ger associationer till krig, våld och död. Till exempel Kalasjnikovgevär har inte bara använts av arméer kopplade till stater, utan även av motståndsrörelser och vid olika typer av våldsdåd som hotat att riva upp, störa eller förändra den rådande ordningen; liksom flaggor syftar till att visa vad och vem man kämpar för. Genom att utbilda om våldsbejakande extremism genom dessa symboler, skapas ett narrativ om vad det är för problem vi har framför oss. Astrid påpekar, att detta narrativ som drivs på nationell nivå inte är kompatibelt med kommunens uppdrag – det inte är kommunens uppgift att arbeta med krig och terrorister – och att det skapas en rädsla inom den kommunala förvaltningen när denna typ av narrativ landar hos dem, då man inte har redskap för att arbeta mot terrorism.

Att dessa symboler har kommit att bli definierande för själva problemet kan tänkas ha en delförklaring i att själva grundstapeln för arbetet mot våldsbejakande extremism är att människor reste från Sverige till Syrien för att ansluta sig till Islamiska Staten eller andra grupper. Åke menar att: ”Om det bara hade varit en konflikt i Syrien, *ingen* ifrån Sverige reser iväg, *ingen* ifrån Europa reser iväg, så hade det här varit en icke-fråga.”. Problemet tar alltså form först då individer från Sverige allierar sig med ett annat ideal och passerar en gräns – både

geografisk och ideologisk. Konflikten i Syrien omtolkas alltså – förskjuts – till svenska förhållanden genom en diskurs om våldsbejakande extremism för att dess konsekvenser ska kunna hanterats på plats i Sverige.

De förskjutningar som sker skapar viss förvirring. Flera informanter berättar om det de själva kallar för ”sammanblandningar”, diskussioner ”huller om buller”, att man ”blandar ihop korten” och ”förenklar”. Det finns svårigheter att behålla fokus på det aktuella problemet. Denna svårighet att behålla fokus på problemet som ett problem skilt från andra, leder till att problemet blir luddigt och flyter in i andra problem som kommunen de facto har att hantera. Några informanter beskriver denna rörelse som problematisk, eftersom den skapar bilder av återvändare och våldsbejakande individer som inte stämmer med verkligheten. Astrid som har arbetat med personer som har varit i Syrien konstaterar att: ”de är ju inte så lika varandra de här människorna.” De bilder som presenteras i en offentlig diskurs är dock ofta upptagna vid olika uttryck som individen förväntas uppvisa om hen är våldsbejakande på något sätt. Ofta handlar det om specifika fysiska attribut och sociala omständigheter. Trots att informanterna själva inte arbetar utifrån denna typ av uttrycksbaserade bedömningar, är det tydligt att det är något som indirekt påverkar deras arbete, då de måste förhålla sig till andra personers och funktioners föreställningar om vad som konstituerar en våldsbejakande individ.

Eva och Astrid berättar om hur de har varit med om att specifika fysiska attribut har setts som tecken på att en individ skulle kunna vara våldsbejakande. Eva berättar till exempel att det har förekommit att hon har fått orossamtal om individer som har odlat skägg, och därmed antas vara våldsbejakande:

Det kan vara vissa som oroar sig, och då frågar vi vad det är som har hänt. Ibland är det att någon har odlat skägg över sommaren. Det är typiskt, det beror ju på vad som står i tidningen. När man undersöker om det är nåt mer som orsakar oron, så är det kanske inte nåt annat [än att de har odlat skägg].
(Eva)

Att den här individen odlat skägg sågs som en anledning till oro av den person som kontaktade Eva, förmodligen då våldsbejakande islamister ofta beskrivs ha skägg som ett tecken på ideologisk hängivenhet (se till exempel Karlsson 2018). Detta är information som den oroliga personen tycks ha fått från media. Astrid berättar i sin tur att hon har mött skolpersonal som ställer sig tveksamma till barn som ”har svarta ögon och ser konstiga ut” på grund av en farhåga att dessa barn skulle kunna bära på en våldsbejakande ideologi. Barnet med de mörka ögonen

antogs alltså vara våldsbejakande just för att hen hade mörka ögon. Astrid påpekar dock att hon tycker att den typen av oro har minskat och att den inte är lika stor idag som den var tidigare. Denna förändring skedde, menar hon, mycket på grund av de många flyktingar som kom till Sverige under år 2015 – det tvingade kommunerna att lära sig arbeta med människor från andra kulturer.

Jakob, å sin sida, diskuterar vad han ser som ett överdrivet fokus på sociala omständigheter som skulle kunna leda en individ mot en våldsbejakande själslig disposition. Detta fokus riskerar att leda till flera felslut, menar han. Han berättar att även om de sociala omständigheterna kring en individ kan ses som riskabla, till exempel att individen bor i ett segregerat område, kan man inte stirra sig blind på de risker som kan finnas med det, utan man måste även se till de skyddsfaktorer som finns i individens liv. Ofta, menar han, fokuserar experter som intervjuas i media bara på riskfaktorer, vilket riskerar att bli missvisande: det är inte så att det finns sociala omständigheter som automatiskt gör att en individ kommer att bli våldsbejakande och därmed är i behov av en insats från kommunen. Det gör, menar han, att kommunen inte kan hitta alla som, till exempel, skulle kunna tänkas planera för att resa till Syrien. Riskfaktorer som fattigdom, drogmissbruk och kriminalitet kan vara tecken på att individen är involverad i någon form av våldsbejakande extremism, men det kan lika gärna visa på något annat. Ensidigt fokus på riskfaktorer riskerar alltså att bli missvisande och skapa en förenklad bild av frågan. Jakob beskriver ett fall som inte alls innehåller de sociala omständigheter som man vanligtvis brukar peka på:

Nu vet jag att man har nämnt några i media, typ duktiga studenter som har åkt iväg. De är ju skitsvåra att hitta, det är i princip omöjligt! De har så mycket skyddsfaktorer, och då finns det ingenting som socialtjänsten kan göra. Sköter man sitt jobb och sina studier, och är kanske till och med är högpresterande – så är det ju helt omöjligt att hitta dem, tänker jag, [och det är inte heller kommunens uppdrag att göra det]. (Jakob)

Duktiga studenter ses vanligtvis knappast som ett hot mot demokratin, utan är snarare de som bidrar till ett upprätthållande av den (studier leder till arbete, ökad kunskap, tillväxt, universitet ska bidra till och arbeta för demokrati och jämlikhet etcetera.). Det är bara vissa typer av problem som kommunen kan arbeta med, självvald ideologi kan inte kommunen göra något åt – det ligger utanför de juridiska ramverk som kommunen har att förhålla sig till. Individerna försvinner ut ur den ram inom vilken kommunerna kan arbeta med problemet. Som Eva

uttrycker det: ”Vissa våldsbejakande femtonåringar har det kanske bra hemma, och då kan inte socialtjänsten göra något. Inget på tvång i alla fall.” Detta har dock setts som ett tecken på kommunernas ”segrörlighet” och att arbetet bedrivs av ”amatörer”. Arbetet med förmodat våldsbejakande individer beskrivs som en fråga om att ”dra i rätt trådar” (Björkman 2016), men vad det innebär i praktiken är oklart.

Det är en rätt rörig beskrivning av problemet som tar form i intervjuerna. Dels beskriver informanterna bakgrunden till problemet som krig och terrorism framförallt i Syrien, man beskriver också specifika fysiska attribut som brukar ses som tecken på att en individ skulle vara våldsbejakande och slutligen beskriver man sociala omständigheter som ännu en faktor som brukar ses som tecken på att individen skulle vara farlig. Samtidigt kritiseras kommunerna i media för att, kort sagt, vara dåliga på att hantera problemet.

Ramen inom vilket problemet med återvändare konstrueras är mycket vid, för att tala med Butler, men ändå brister den gång på gång. En bristning sker i och med att ramen förflyttas från ett blodigt krig och folkmord till en svensk kommun. Men inte heller i en kommunal kontext, där problemet omtolkas till den kommunala verksamheten, håller ramen, då som Jakob påpekar, individer som normalt skulle ses som samhällets stöttepelare kan visa sig bära på en ideologi som anses hota demokratin. Ramen håller alltså aldrig ett problem på plats, utan brister alltid, och när den brister skapas genast en ny ram genom vilken problemet kan förstås. Butler menar att dessa bristningar i ramen ger möjligheter att omtolka en fråga och kritiskt granska den (Butler 2016:10). Tonläget i det offentliga samtalet och i de politiska debatterna rörande problemet har dock fortsatt varit alarmistiskt och till viss del aggressiv, där mycket skuld för problemets flyktighet läggs på kommunerna. Informanterna granskar dock problemet kritiskt genom ramens brister. De benämner och beskriver de ”sammanblandningar” som de anser utgör brister i problemframställningen, och kan på så vis sägas göra motstånd mot den.

Ramen brister, som sagt, och dess innehåll läcker ut och fäster vid allt fler kategorier som en konsekvens av (och bevis på) ramens sårbarhet. Detta blir tydligt i relation till hur sammanblandningar och förskjutningar sker i samband med att återvändare eller våldsbejakare ska definieras och hanteras. Trots att problematiken lanseras genom krigssymboler, lokaliseras problemet inte nödvändigtvis till Syriens och Iraks slagfält, som Jakob påpekade har sociala omständigheter på hemmaplan fått en stor del i hur problemet konstrueras. Det anses kunna ligga i individens drogmissbruk, fattigdom och kriminalitet. Problemet är på så sätt allomfattande, det ligger både innanför och utanför nationen, men kopplas också till specifika fysiska attribut, som Astrid och Eva berättade om. Det sker alltså förskjutningar mellan olika objekt, där vissa individer med vissa attribut antas ha en viss ideologisk disposition baserat på

sociala omständigheter, fysiska attribut och andra tecken. Fattigdomen antas, i sig själv, vara en grogrund för en viss ideologi. Jag menar att detta ska ses som en intuitiv bedömning. Det är inte fattigdomen, eller de mörka ögonen hos barnet som Astrid berättade om, i sig som individen är rädd för. Utan snarare det som hen *tror* att fattigdomen eller ögonen betecknar. Denna typ av korsbefrukning mellan epistemologi och ontologi, menar Jasbir K. Puar, drivs av en vilja att veta *innan* kunskapen finns. Det bygger på ett slags ”sunt förnuft” som bedömer risk utifrån en föreställning om är *vad som skulle kunna vara* snarare än vad som ”är” (Puar 2007:183–187, 190).

Problemet med våldsbejakande extremism framstår som lokaliserat i en sådan fantasi om *vad som skulle kunna vara*. Barnet med de mörka ögonen skulle kunna vara farlig, den fattige skulle även kunna vara våldsbejakande, Sverige skulle kunna bli som Syrien. Det är, som Ahmed skulle uttrycka det, möjligheten att missa det som hotar oss som blir uthärdlig (Ahmed 2014:64–65). Ahmed menar att om vi har ett objekt att projicera vår rädsla på, kan objektet hålla rädslan åt oss, – jag är kanske rädd för spindlar och om jag ser spindeln kan jag hantera rädslan genom att inte tillåta spindeln att komma (för) nära mig eller helt sonika springa iväg från den. Om objektet däremot hotar att försvinna från mitt synfält – någon talar om för mig att det kanske finns en spindel i rummet eller att jag inte längre kan se spindeln – stegras rädslan eftersom den inte längre kan projiceras på ett synligt objekt (Ahmed 2014:65). Förskjutningar mellan objekt skapas dock inte genom rädsla, utan är en effekt av redan etablerade sociala föreställningar som associerar olika symboler och attribut med olika egenskaper (Ahmed 2014:66). Att terrorister har skägg eller att de kommer ur ”dåliga” sociala omständigheter, är exempel på sådana föreställningar. De associationskedjor som byggs upp kring problemet stämmer dock inte alltid, som Jakob påpekade angående de fall med universitetsstudenter som har rest till Islamiska Staten. Individen försvinner ut ur den ram som sätts kring problemet med våldsbejakande extremism, och tappas bort. Detta att associationskedjorna och ramen inte håller gör att den framtida katastrofen blir tillsynes mer sannolik: våldsbejakande extremism överlistar oss ständigt genom att bryta kedjorna och försvinna ut ur ramen. Vi tappar den våldsbejakande extremismen hela tiden ur sikte, och den riskerar att dyka upp där vi minst anat det.

Den ram som kommunen kan arbeta och agera inom är känslig för sådana öppningar. Som Anderas berättade kunde hans kommun inte hitta de återvändare som Säkerhetspolisen menade skulle finnas i deras kommun, men som sedan visade sig inte alls fanns specifikt inom hans kommuns gränser. De svårigheter som kommunerna kan ha med att hitta de återvändare som sades finnas inom deras kommun ligger främst i att kommunerna inte kan operera på det sätt som Säkerhetspolisen gör. Kommunen och Säkerhetspolisen har två olika funktioner i

samhället, deras sätt att se på problemet kan (och bör) således inte vara det samma. Detta leder till aggressiva politiska ställningstaganden mot kommunerna, och deras agerande beskrivs som vi sett ovan som både okunnigt, amatörmässigt och även som sabotage. Det vore bättre om en ”expertgrupp” hanterade frågan (se ovan). Men vad är det som kommunerna saboterar, vad i deras agerande är det som är amatörmässigt och vad skulle en ”expertgrupp” göra annorlunda?

Sammanfattningsvis menar jag att det blir viktigt att komma ihåg Foucaults insikter om att ett förbud mot något, inte betyder att det förbjudna försvinner. Det förbjudna frammanas och genereras genom förbudet – det skapas en efterfrågan på det förbjudna, att det ska ges form och kunna visas upp för att kunna fördömas eller åtgärdas (Foucault, refererad och citerad i Ahmed 2006:558). Det att kommunerna inte kan reproducera de siffror som florerar i media och som kommuniceras av Säkerhetspolisen, gör att kommunerna inte kan leverera de objekt som efterfrågas, vilket i sin tur gör att det framstår som att kommunerna har tappat bort dessa individer (trots att de kanske inte fanns där från början). Den intuitiva och associativa kunskap som kommunerna rekommenderas att utgå från i sitt arbete underkänns av flera informanter. Den mycket otydliga kunskapsram som problemet konstrueras inom kan tänkas bidra till den negativa uppmärksamhet som kommunerna får. När kommunerna inte kan identifiera och visa upp de begärda individerna förskjuts problemet från individerna till kommunerna, då kommunernas jakt på dessa individer ofta är resultatlösa. Implikationen av detta blir att kommunerna konstrueras som ett hot mot ordningen, eftersom de inte arbetar med den typ av individ-kategorisering som efterfrågas. Som Jasbir K. Puar uttrycker det: ”What is being preemted is not the danger of the known subject, but the danger of not knowing.” (Puar 2007:185) – icke-vetandet kan bli en fara i sig, och en ond aning om att kommunerna i bästa fall är ointelligenta och i värsta fall medskyldiga tar form. Kommunerna saboterar demokratin, antingen medvetet eller genom att vara naiva och inte leta ordentligt efter de förbjudna individerna. I det här resonemanget, när dessa ”amatörer” inte värnar demokratin mot våldsbejakande extremism som förväntas av dem, blir de en del av problemet.

Gränsobjekt utan rättigheter

De historiska kontexter mot vars bakgrund återvändaren framträder spelar roll för hur de ses av olika aktörer, och vilken orientering dessa aktörer tar mot dem. Det barbari som Islamiska Staten har gjort till sitt starkaste kännetecken har flitigt rapporterats av, inte bara svensk, utan även Västerländsk media i stort (se till exempel Nordland 2014; Chulov 2014; Youcefi 2015; Karlsson 2018). Återvändarna emanerar från Islamiska Staten som i sin tur – i en reduktionistisk och essentialistisk läsning – emanerar från religionen islam, som enligt vissa (fobiska) föreställningar utgör arketyper av barbari (jämför Butler 2004:2). I dessa xenofobiska och islamofobiska föreställningar vilar också en idé om det ideala samhället och vilka individer som befolkar det, vilka värden som upprätthåller det och vad som uppfattas som avvikande. I det här avsnittet vill jag beskriva hur problemet med återvändarna skapar olika effekter för vad som kan sägas och presenteras som möjliga lösningar på problemet. Jag reflekterar över vilka implikationer problemframställningen får för förståelsen av rättssäkerhet och medborgarskap med hjälp av Julia Kristeva teori om det abjekta (1982) och Sara Ahmeds teori om gränsupprätthållande praktiker (2014).

För att kunna vara en återvändare, vilken typ av återvändare det än må vara, måste man först ha lämnat något bakom sig som man senare kan just återvända till. Debatten om återvändare hade, således, varit omöjlig om inte människor först hade rest till Syrien från Sverige för att ansluta sig till och strida för olika grupper. Till en början handlade den mediala debatten främst om medborgare som valde att resa till Syrien och hur man skulle motarbeta och förhindra detta. När dessa individer sedan började återvända och korsa gränsen tillbaka in i Sverige, hamnade fokus istället på vad samhället borde göra med dessa individer när de återigen befinner sig inom Sveriges gränser. Åke resonerar om att de starka reaktioner, både angående resande och återvändande, är kopplat till svårigheter att förstå och processa att det hotfulla kommer inifrån, inte utifrån:

Varför väljer unga människor, som faktiskt är uppväxta och skolade i någon slags Europeisk demokrati, att ge sig på sina egna kvarter eller sin egen hemstad så att säga. Hur kunde det bli så? Det är lättare någonstans mentalt att förstå att någon kommer utifrån, till exempel att 'ryssen kommer'! Det är ju lättare att förstå mentalt, men här handlar ju om grannens pojke... (Åke)

Åke antyder att den minsta gemensamma nämnaren för de individer som är medborgare i staten Sverige är att de omfattas av de juridiska och normativa lagar som vi kallar för demokrati. Ett

villkor för att få leva och existera i Sverige är att man följer dessa lagar – laglydigheten kan ses som en symbol för individens lojalitet gentemot nationen, där nationen också har accepterat individen in i en lagbunden gemenskap där man förväntas agera på mer eller mindre förutbestämda sätt. Den normativa lagen avgör hur en individ uppfattas och kan framträda inför den juridiska lagen, eftersom individen för att kunna erkännas som ett liv – som kan framträda inför den juridiska lagen – först måste vara begriplig som just ett liv (Butler 2016:140). Individen kan dock välja att bryta mot lagarna på olika sätt, och i detta finns en hierarki där vissa lag- och normbrott knappt märks medan andra får stora konsekvenser för individer och för samhället. Vissa brott får så pass stora konsekvenser för individen som utfört brottet, att det omvandlar individen från att ha varit mänsklig till att bli mer begriplig som ett slags monster.

För varje samhälle finns ideal, som förvisso kanske är ouppnåeliga, men som invånarna kan orientera sig mot för att göra livet levbart och meningsfullt. Ett av dessa ideal är demokrati; det är ett villkor för vår existens som svenska medborgare, som vi känner till den existensen idag. Det är det demokratiska styrelseskicket och det påhåkade liberala värdesystemet som, bland annat, sätter ramarna för vad medborgarna kan och förväntas göra. Det reglerar också till viss mån vad som är möjligt att tycka, vilket det växande fokuset på våldsbejakande extremism illustrerar väl. Det är dock viktigt att komma ihåg att sådana existensvillkor inte äger agens på det sätt som individer gör, men att mänsklig aktivitet inte är möjlig utan dem. Existensvillkoren skapas av mänsklig aktivitet samtidigt som de inramar desamma – det är alltså både en förutsättning för och en begränsning av aktivitet, både fysisk och mental, på en och samma gång (Butler 2004:11).

Demokratin utgör den nollpunkt från vilken världen breder ut sig inför den svenska medborgaren, utifrån vilken olika orienteringar är möjlig. Medborgaren är i hög grad orienterade mot detta ideal som står som symbol för ”vårt sätt att leva” – det inbegriper en mängd normer som är mer eller mindre uttalande. I de senare årens politiska debatter har ”svenska värderingar” benämnts som normer som skulle vara specifika för just Sverige och nationens fortlevnad. Almedalsveckan år 2016 är ett exempel där flera partier beskrev ”svenska värderingar” som något särskilt skyddsvärt (se till exempel Busch Thor 2016; Löfven 2016). De anses vara exceptionella: svenskheten är exceptionell med en (självrapporterat) unik historisk bakgrund, med sediment av folkrörelse, välfärd, jämlikhet, flit, fred och konsensus (jämför Puar 2007:5; Ericson 2018). Det är en föreställning om vad samhället är eller bör vara och i förlängningen en föreställning om vilka individer som befolkar nationen; det vill säga flitiga, jämlika, fredliga och kompromissvilliga individer. När Åke ställde frågan om hur det kunde bli så att unga människor som uppfostrats i en Europeisk demokratisk tradition vänder

sig mot denna tradition och, så att säga, börjar attackera sina egna – sätts denna föreställning om den ideala svenska demokratin i tvivel: grannens pojke ska inte göra så – men nu gör han så ändå, han skevar mot de uppsatta ideal som utgör en del av en svensk självbild. Han antas ha en radikalt annorlunda orientering mot den svenska demokratin än vad som förväntas, därmed blir han obegriplig och även potentiellt farlig, eftersom han förhindrar att den ideala demokratin uppfylls genom att inte vara jämlik, fredlig eller kompromissvillig. Han blir således ett hot mot de existensvillkor som ses som förutsättningen för samhällets fortsatta existens, som vi känner den (jämför Heath-Kelly 2018).

Grannens pojke är en figur som finns nära oss på olika sätt, som i den bästa av världar ska vara pålitlig, hemlik och ofarlig. Återvändaren är hans motsats, opålitlig, kuslig och farlig. Likafullt kan de vara en och samma person. Denna figur med två ansikten, två uppsättningar av egenskaper som samtidigt är samma kan ses som en hallucination av en annan verklighet – den verklighet som skulle framträda om demokratin inte fanns på plats för att styra medborgarnas handlingar. Grannens pojke/Återvändaren blir abjekt, för att tala med Julia Kirsteva. Det abjekta framträder när individen närmar sig gränser och visar på brott mot lagar, det abjekta är på samma gång ett imaginärt och ett verkligt hot (Kirsteva 1982:2–4). I ”normalfallet” tränger individen undan och förkastar vissa tankar och impulser samtidigt som hon accepterar och gör andra handlingar till en naturlig del av sig själv (Butler 2016:141). Om detta inte görs på ett lyckat sätt, om individen istället uttrycker förbjudna tankar och begär, framstår individen i bästa fall som skev och i värsta fall som omintetgjord – som en slags levande död(sbringare) som hotar ordningen och dess ideal.

Astrid menar att det är förståeligt att människor reagerar som de gör på det media rapporterar och de bilder som visas upp: ”det är ju den hemskaste terrorsekten i världen och de har gjort fruktansvärda saker. Det är så få som har blivit lagförda, och detta gör folk rädda.” Fruktansvärda handlingar är straffbara under juridisk lag, men faktum är att handlingen i sig inte räcker för att kunna döma en individ – det måste finnas bevis för att de verkligen har utförts. Återvändaren pekar mot, i det här fallet, den juridiska lagens ”sårbarhet”. Hen befinner sig innanför den juridiska lagens gräns (hen har kvar sina fulla rättigheter som medborgare), trots att hen har brutit mot de normativa lagarna (man förväntas inte resa till Syrien för att ansluta sig till Islamiska Staten). Trots att man 1 april 2016 införde en ny lagstiftning som gjorde så kallade ”terrorresor” straffbara under svensk lag, kan individer som reste innan det datumet inte straffas i enlighet med den nya lagstiftningen enligt legalitetsprincipen och Europakonventionen. Enligt dessa kan man inte straffa en person som handlat på ett sätt som inte var belagt med straff vid den tidpunkt hen utförde handlingen (SFS 2010:299 5b §; 2 kap.

10 § regeringsformen; 1 kap. 1 § brottsbalken; SFS 1964:163 5 §; Europakonventionen artikel 7.). Vissa återvändare befinner sig alltså utom den juridiska lagens räckvidd, om de ska kunna bli dömda för brott måste annat brott bevisas, endast resan räcker inte, eftersom de företog den innan det blev straffbart. Det har dock förekommit att högt uppsatta politiker har krävt att man i dessa fall ska frånga legalitetsprincipen, det vill säga att lagen ska gälla retroaktivt (Holmgren 2017; SVT 2017) . Ett annat förslag som har varit uppe i den politiska debatten är att återvändarna borde bli av med sina svenska medborgarskap. Förslaget formulerades första gången i Sverige av Göteborgs polischef, med hänvisning till att denna praxis redan finns i Storbritannien, där 150 återvändare ska ha blivit av med sina brittiska medborgarskap (Rogberg 2017; Vaccari 2017; The Guardian 2017). Detta är delvis möjligt: om individen har dubbelt medborgarskap, kan man beröva hen det ena medborgarskapet. Att göra individen statslös strider däremot mot folkrätten, menar flera bedömare (Rogberg 2017; Vaccari 2017). Rätten till medborgarskap finns även reglerat både i grundlagen och Europakonventionen (2 kap. 7 § regeringsformen; Europakonventionen artikel 3.) Det har alltså formulerats flera tankar och förslag på hur man skulle kunna bli av med de här individerna – både genom att låsa in dem eller genom att låsa dem ute från landet – oberoende av vad den nuvarande lagstiftningen gör möjligt.

Återvändaren blir ett mellanting (gränsobjekt) – hen befinner sig mellan den juridiska och den normativa lagen (jämför Kristeva 1982:4). Detta mellanting, eller ”mellankategori” som Astrid uttrycker det, syns i tidningen, i de debatter som förs om återvändare. I dessa debatter menar Astrid att man kan se att man vill skapa en ”mellankategori” mellan fullvärdig medborgare och något annat. Liksom Astrid orienterar sig mot dessa individer som några hon ska stödja, orienterar sig ”debatten” mot ett annat görande, nämligen en omdefinition/ombildning av medborgarskapet. Dessa debatter påverkar hur man ser på det praktiska arbetet på kommunal nivå, menar Per, eftersom ”det man [politiker och tjänstepersoner] kan om frågan är det man läser i tidningen”, och utifrån den informationen tycker man att dessa individer borde sitta i fängelse. De personer som Per pratar om – och med – orienterar sig mot återvändarna som individer som kommunen, på något sätt, borde göra sig av med: de borde stötas bort.

Även Astrid har erfarenheter av hur hennes kollegor inom kommunen fördömer arbetet med återvändarna: ”de sitter och skriker som om de inte är en del av kommunen”. Flera informanter vittnar om just denna typ av händelser och attityder inom deras verksamheter, där kollegor, politiker, journalister och medborgare kraftigt ifrågasätter deras arbete med återvändare (Astrid, Per, Åke, Henrik, Helena, Eva). Ifrågasättandena handlar ofta just om hur

återvändarna kan tillåtas korsa olika gränser, antingen i form av nationsgränser – hur de kan tillåtas tillbaka in i Sverige –, eller hur de kan tillåtas gå över trösklar, in i olika byggnader (sjukhus, socialkontor, skolor och så vidare). Att korsa de ovan nämnda gränserna kan ses som ett medborgarskapets privilegium. I Sverige behöver man dock inte alltid vara medborgare för att få ta del av välfärden. Så kallade papperslösa har till exempel rätt till ”vård som inte kan anstå” (Socialstyrelsen, u.d.). Huruvida detta är rätt och rimligt råder det dock mycket olika åsikter om.

Arbetet mot våldsbejakande extremism går under parollen värna demokratin, det är alltså upptaget med att upprätthålla ett ideal som vissa individer anses hota genom att överträda den normativa lagens gränser. Det är tydligt i materialet att återvändaren konstrueras kring olika gränser och gränsdragningar, dels abstrakta gränser runt ideal, normativa och juridiska lagar, dels kring mer konkreta gränser som tillgång till vissa tjänster och byggnader, men även till rättssäkra processer och medborgarskap (jämför Callamard 2015).

Det går att förstå de här reaktionerna på återvändare som en gränsupprätthållande process, ”maintenance-through-transgression” som Sara Ahmed uttrycker det (Ahmed 2014:87). Det är först när gränsobjekten uppträder som vi får syn på eller känner de gränser vi har satt upp, gränsobjekten visar oss alltså var gränserna är. Det som skiljer återvändaren från ett rent gränsobjekt är dock att de fastnar mellan olika gränser, de blir, som Astrid uttryckte det så tydligt, en mellankategori. Enligt Ahmed kan ett gränsobjekt stötas bort, man kan bli av det, och avlägsna sig från det genom att inte tillåta det inom sina gränser (Ahmed 2014:87). Till exempel som Per berättade fanns det politiker i hans kommun som inte ville ansvara för dessa individer utan ville få bort dem ur samhället. Problemet med återvändaren är dock att hen enligt juridisk lag inte kan stötas bort. Hen hamnar då mellan normativ och juridisk lag. Den här mellantingligheten accentueras av det som Åke pekade mot, alltså att återvändaren från början kanske var grannens pojk. Hotet kommer alltså både inifrån och utifrån, i och med det, menar Kristeva, upplevs hotet mot ordningen starkare, eftersom integriteten helt sätts ur spel – sårbarheten blir då ett faktum, gränsen mellan utsida och insida kollapsar (Kristeva 1982:53).

De reaktioner som uttryck i relation till detta problem, menar jag, kan ses som försök att återupprätta tydliga gränser för vad ”vi är”. De olika reaktioner och förslag på hur dessa individer ska bemötas och hanteras går att tolka som ett sätt att försöka avlägsna sig från objektet på olika sätt. Denna rörelse gör att objektet hela tiden är i fokus, då man måste veta var något befinner sig för att kunna avlägsna sig från det (Ahmed 2014:87). Detta kan också förklara det vi har sett i tidigare avsnitt, att det sker flera förskjutningar i hanteringen av problemet; det tolkas in i andra problem och icke-problem för att ett avståndstagande ska bli

möjligt. Det alltjämt ökade fokuset på Svenska värderingar, medborgarskap och bestraffning pekar också mot detta. En minskad tolerans för de system som ska säkra individens rättigheter, oberoende av hennes bakgrund och själsliga disposition, blir synligt i relation till problemframställningen och får tydliga konsekvenser för inom vilka ramar demokratin omförhandlas då grundläggande rättsprinciper, som exempelvis legalitetsprincipen, börjar ses som förhandlingsbara.

Avslutande diskussion

I den här uppsatsen har jag undersökt hur problemet med så kallade återvändare och våldsbejakande extremism konstrueras i det kommunala arbetet mot det samma i relation till offentlig debatt. De kommunala tjänstepersonernas förhållningssätt till sitt arbete och till problemframställningen har också varit i fokus för min undersökning. Genom mitt material har jag kunnat belysa hur svenska idéer om demokrati formas, stärks och utmanas, och vad dessa kan tänkas få för effekter för förståelsen av medborgarskap och rättigheter.

Arbetet mot våldsbejakande extremism går vanligtvis under parollen ”värna demokratin”. I avsnittet ”Problemet lösning, konstruktionen av demokratin och dess gränser” visade jag hur demokrati konstrueras som en lösning på problemet med våldsbejakande extremism i den kommunala verksamheten. Mina informanter berättade om hur de ser våldsbejakande extremism som en effekt av brist på eller bristande demokrati. Om demokratin ökar borde problemet med våldsbejakande extremism kunna lösas, menar de. Denna ökning av demokrati hindras dock av strukturella ojämlikheter, och därmed blir demokratin ett ideal att realisera snarare än något som finns färdigt att försvara mot anti-demokrater. Lösningen på problemet konstrueras dock av andra aktörer som en fråga om rätt processer, rätt dokumentation och rätt riktning, vilket lyftes i avsnittet ”Att värna demokratin på rätt sätt”. När viss dokumentation och vissa processer anses saknas hos kommunerna, kan detta leda till att problemet istället antas ligga hos kommunerna, snarare än hos de individer och grupper som benämns som våldsbejakande.

Det sociala uppdrag som kommunerna har hamnar i skymundan och anses vara för ”flat” och ”amatörmässigt” eftersom frågan om våldsbejakande extremism har en genomgående säkerhetspolitisk prägel. Detta belystes i avsnittet ”Legitima och illegitima perspektiv och principer”. Den säkerhetspolitiska prägelns gör att kommunernas värnande om individens rättigheter blir obegriplig, eftersom det som ska värnas är de ”demokratiska principerna” snarare än individen. Genom att upprätthålla konsensus och skapa tydliga dikotomier mellan ”bra” och ”dåliga” medborgare motiveras uteslutning av vissa perspektiv och vissa medborgare. I avsnittet ”Problemet med att lokalisera problemet” undersöktes hur tjänstepersonernas problem att hitta de återvändare (det vill säga ”dåliga” medborgare) som media rapporterar ska finnas i deras kommuner. Detta leder till att kommunerna konstrueras som ett problem i sig själva, eftersom de inte kan frammana eller producera de individer som efterfrågas. Den otydliga kunskapsram som problemet konstrueras inom gör det svårt för kommunerna att på

laglig väg hitta individer som skulle kunna benämnas som återvändare eller våldsbejakande. Den påstådda nödvändigheten av att lokalisera och åtgärda återvändarna kan ses som en gränsupprätthållande praktik, som belystes i det sista avsnittet "Gränsobjekt utan rättigheter". Återvändarna bryter med en tradition av "exceptionell svenskhet" genom att alliera sig med ett annat ideal. De kan dock inte bestraffas för detta, eftersom det inte är ett brott i juridisk mening. Återvändarna pekar då på en sårbarhet i lagen, vilket har lett till att politiker och andra statliga representanter har begärt att grundläggande rättsprinciper ska omförhandlas i syfte att göra sig kvitt denna typ av sårbarhet.

Min analys besvarar således mina frågeställningar genom att belysa hur problemet med våldsbejakande extremism och återvändare är konstruerat kring misslyckade materialiseringar av normativa demokratiska ideal. Detta ger en fixering vid "demokratiska principer" och "dåliga medborgare". De "demokratiska principerna" ska på olika sätt värnas och försvaras, medan de "dåliga medborgarna" ska lokaliseras och åtgärdas. Problemframställningen ger en ökad legitimitet åt säkerhetspolitiska perspektiv, medan socialpolitiska perspektiv framställs som amatörmässiga, naiva och farliga för demokratin. Det sociala uppdrag som kommunernas verksamhet bygger på konstrueras som otillräckligt och potentiellt farligt för demokratin. Då flera av åtgärderna som kommunerna rekommenderas att göra angående problemet inte ryms inom den juridiska ram som kommunerna har att förhålla sig till, sker en mängd förskjutningar mellan den aktuella problemframställningen och andra problem och icke-problem. Detta gör att problemet blir potentiellt allomfattande och därmed svårlöst för kommunerna. Slutligen ger problemframställningen en minskad tolerans för de system som ska säkra individens rättigheter. Vissa individer bedöms befinna sig utanför demokratin gränser och ses således inte som fullvärdiga medborgare, oavsett om detta är ett juridiskt faktum eller inte. Denna förståelse av rättigheter, demokrati och medborgarskap bygger på idéer om tydliga gränsdragningar där skillnaden mellan juridisk och normativ lag suddas ut.

Demokratin stärks och utmanas alltså på flera olika sätt genom problemframställningen: den ger ett ökat fokus på demokrati, samtidigt som grundläggande demokratiska principer utmanas i viljan att värna just demokratin. Det saknas dock inte motstånd mot dessa effekter. Detta är mina informanter levande bevis på. Att befinna sig i ett system, är inte samma sak som att acceptera alla dess problemframställningar utan kritik. Trots att demokrati kan ses som en internaliserad "besvärjelse" hos mina informanter, i linje med Karin Salomonsson undersökning av kulturspecifika paradigmer i socialt arbete (1998), menar jag att det sätt genom vilket demokratin anses kunna realiseras, skiljer sig mellan mina informanter och den offentliga diskursen. Mina informanter lyfter grundläggande brister i problemframställningen, till

exempel att den kunskapsram som problemet har är otydlig, flytande och ofta inte är tillämpbar i deras verksamheter. De benämner även att problemframställningen i sig kan verka polariserande och kontraproduktiv för demokratiarbete. Genom att ständigt insistera på grundlagsskyddade rättigheter och starkt motsätta sig alla typer av exkluderande praktiker, menar jag att dessa personer knappast är de naiva och amatörmässiga tjänstepersoner som har gjorts gällande, och att de inte förhåller sig okritiska till den säkerhetspolitiska diskursen. Det ska dock påpekas att arbetet mot våldsbejakande extremism är ungt, och att Salomonssons studie sträcker sig över flera decennier (Salomonsson 1998:16–19). Hur det sociala arbetet mot våldsbejakande extremism kommer att utveckla sig över tid, vilka praktiker och idéer som kommer internaliseras eller förkastas är för tidigt att slutgiltigt fastslå.

Den politiska vision som fastslås i de nordiska handlingsplanerna mot våldsbejakande extremism som undersöktes av Jennie Sivenbring (2017) har i den här studien behandlats, inte bara som ett diskursivt problem, utan även som ett praktiskt problem. Handlingsplanernas utgångspunkt, menar Sivenbring, ligger i att demokratin är fast och fixerad (2017:61). Min analys av mitt material är samstämmig med hennes, en fixering vid demokrati sker i diskursen om våldsbejakande extremism. Jag har dock även kunnat visa vilka effekter denna fixering kan få, genom att belysa hur medborgarskap och rättigheter konstrueras som något förbehållet individer som upprätthåller normativa demokratiska ideal, samt vilka reaktioner som drabbar dem som arbetar med att tillgodose våldsbejakande individers rättigheter. Jag har även kunnat belysa de spänningar mellan säkerhetspolitiskt språk och det sociala arbetet som Marcus Herz pekade på i sin studie (2016). Mina informanternas berättelser bekräftade hans kritik mot det starka fokus på riskidentiteter som finns inom fältet (Herz 2016:8), och min analys visade på att denna kunskapsram brister när den landar i kommunalt arbete och gör problemet svårdefinierat för praktikerna. Vilken kompetens som faktiskt saknas i kommunerna är alltså svårt att fastslå, eftersom problemframställningen i sig är diffus (jämför Lebedinski Arfvidson et al. 2016:66). Jag delar dock Lorentzens slutsats att negativa omdömen om socialt arbete tycks öka när problemet gäller just diffusa strukturella problem med implikationer för individens rättigheter som komplicerar de ideal som politiken strävar efter att realisera (Lorentzen 2008:106, 99–101). Trots att demokrati och rättigheter kan tyckas vara varandras förutsättningar, har min analys visat att det inte alltid uppfattas så. Vissa individers rättigheter anses vara hinder för demokrati, och blir därför förhandlingsbara. När mina informanter inte förhandlar om rättigheternas vara eller inte vara, konstrueras de själva som ett problem för demokratin och blir föremål för negativa omdömen i media.

I analysen i denna uppsats har jag beskrivit hur problemet med den våldsbejakande extremismen är mycket konkret, samtidigt som det är mycket abstrakt. Den hotar vår frihet, våra värderingar, vår trygghet, och ses som drivkraften bakom den terrorism som hotar att döda oss. Diskurserna om våldsbejakande extremism blir ett melodrama, så som Daniel J. Levine har beskrivit dem från amerikansk horisont, i vilket rättfärdiga, goda subjekt ”bara” försvarar sig mot onda Andra (2018). De troper som används för att beskriva problemet, vill jag hävda i linje med Judith Butler, skapar incitament för ett visst politiskt agerande. De hotfulla figurer (mördare, frihetsförstörare) som kommer till liv genom den politiska retoriken konstrueras som legitima krigsmål, eftersom de hotar ordningen, och inte som sörjbara liv (Butler 2004:143). Att prata om kamp mot våldsbejakande extremism verkar inte anses problematiskt.

Detta går i linje med slutsatserna i studien författad av Smith et al. om mediediskurser om ”extremister” och ”extremism” i USA (2018). I deras studie påpekar de att de inte kunnat hitta exempel på försök att deskalera en retorik av rädsla, ilska och ångest, utan politiska aktörer tycktes snarare tjäna på den (Smith et al. 2018:14–15). I det textmaterial jag har undersökt har jag inte sett några negativa tidningsrubriker om politiker som talar om kamp för demokratin eller vill rucka på grundläggande rättsprinciper, utan det tycks som att det anses önskvärt att politiker, opinionsbildare och medborgare tar stark ställning mot ”anti-demokrater”. Därigenom skapas incitament för handling; om än inte de regelrätta krigshandlingar som Butler talar om (2004:143), men handlingar av en mer övervakande och reglerande art: samordnare tillsätts, center skapas, kunskap om problemet sprids, handlingsplaner upprättas, bidrag dras in, våldsbejakande individer identifieras och åtgärdas i syfte att upprätthålla den ordning som vi kallar för demokrati. Genom dessa praktiker kan politiken visa handlingskraft och värna den idealiserade fantasin om en kommande fulländad demokrati, utan att behöva ställa befolkningen inför det faktum att absolut säkerhet är en omöjlighet (jämför Heath-Kelly 2018).

Som noterades i uppsatsen inledning publicerade Dagens Nyheter en ledarskrift där man konstaterade att ”våldsböjelser tenderar att smitta vid kontakt” (Dagens Nyheter 2016). Denna metafor om smitta menar jag är genomgående i det material som jag har undersökt, om än inte så klart uttalad som hos Dagens Nyheter. Vissa föreställningar anses kunna smitta oss – i det här fallet våldsbejakande sådana – och att vi genom att exponeras för dem skulle kunna drabbas av dessa förment sjukliga idéer (jämför Butler 2004:8). De demokratiska subjekten riskerar att smittas av anti-demokratiska subjekt genom att höra deras åsikter. Det framstår som att det inte finnas någon tilltro till att de ”demokratiska principerna” skulle ha ett tillräckligt starkt immunförsvar för att klara kritik, ifrågasättande eller konkurrerande perspektiv. Jag menar dock att man skulle kunna beskriva de ”demokratiska principerna” som autoimmuna, med tanke på

hur de tjänstepersoner som knappast kritiserar det demokratiska systemet, utan snarare arbetar för att upprätthålla det, bestraffas för det arbete de utför genom hat, hot och våld. Samtidigt är det viktigt att minnas, som Neil Krishan Aggarwala påminner oss om genom sin studie, att det arbete som utförs av vårdande verksamheter enkelt, genom att bortse från etiska grundprinciper och okritiskt tillämpa den forskning som staten premierar, kan dras in i en sådan autoimmun process (Aggrawala 2019). Jag menar dock att det ännu finns etisk reflektion hos de tjänstepersoner jag har intervjuat och att de inte kan beskrivas som okritiska till systemet, samtidigt som de – onekligen – utgör en del av det. Att värna demokratin är tveeggat och aldrig okomplicerat, oavsett vilken aktör som tilldelas eller tar på sig ansvaret för att göra det.

Poängen med den här uppsatsen har inte varit att fastslå att allt är dåligt. Att vilja värna demokratin är inte automatiskt dåligt, naturligtvis. Däremot anser jag att Foucaults påpekande att "everything is dangerous, which is not exactly the same thing as bad" (Foucault 1997:256), är viktigt. Begrepp, praktiker och kategorier som vi vanligtvis anser vara positivt laddade, som just demokrati, och som vi – inklusive jag själv – säger oss stå bakom kan få negativa effekter. Som Callamard visade i sin studie finns det risk för att demokratiska rättigheter blir instrument för att säkerställa konsensus och likriktning, snarare än instrument för att värna individen (Callamard 2015). Jag menar att det är nödvändigt att vi reflekterar och diskuterar hur dessa begrepp används och vilka effekter de olika användningarna av begreppen kan få. Detta är en uppgift, inte bara för forskare i humaniora och samhällsvetenskap, utan även för politiker, debattörer, journalister och "vanliga" medborgare. Att fixera vår uppmärksamhet vid individer som anses hotfulla kan tyckas rationellt och nödvändigt, men vilka effekter ger denna samhälleliga efterfrågan på "dåliga" medborgare? Jag menar att denna fixering inte löser ett problem, utan tvärtom bidrar till att skapa nya problem vars konsekvenser är svåra att överblicka.

Referenser

- Aggrawala, Neil Krishan. 2019. Questioning the current public health approach to countering violent extremism. *Global Public Health*, 14(2): 309-317.
- Ahmed, Sara, 2006. Orientations: Toward a queer phenomenology. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 12(4): 543–574.
- Ahmed, Sara, 2007. 'You end up doing the document rather than doing the doing': Diversity, race equality and the politics of documentation. *Ethnic and racial studies*, 30(4): 590 – 609.
- Ahmed, Sara. 2010. Vithetens fenomenologi. *Tidskrift för genusvetenskap*. 1(2): 49–69
- Ahmed, Sara, 2014. *The Cultural Politics of Emotion*. Second edition red. Storbritannien: Edinburgh University Press Ltd.
- Andersson, Jan. 2018. "Min åsikt i frågan är välkänd". *Göteborgs-Posten*, 29 mars.
- Anglin, Andrew. 2016. Swedist Slut Politician to Give Special Benefits to ISIS Terrorists Returning from Syria.
Hämtad från: <https://dailystormer.name/swedist-slut-politician-to-give-special-benefits-to-isis-terrorists-returning-from-syria/> [2018-11-22]
- Bacchi, Carol. & Goodwin, Susan. 2016. *Poststructural policy analysis – a guide to practice*. New York: Palgrave Pivot.
- Bah Kuhnke, Alice. & Johansson, Morgan. 2017. "Center mot våldsbejakande extremism inrättas vid Brå". *Dagens Nyheter*, 14 juni.
- Bengtsson, Ninna. 2016. "Osäkerhet kring extremism". *Svenska Dagbladet*, 22 april.
- Björkman, Amanda. 2016. Insatsgrupp behövs mot extremister. *Dagens Nyheter*, 26 september.
- Björkman, Amanda. 2016. Kommuner blundar för extremism. *Dagens Nyheter*, 21 april.
- Borén, Erling. 2018. Detta gör Göteborgs IS-återvändare idag. *Göteborgs-Posten*, 16 februari.
- Borén, Erling. 2018. Kommunen har kontakt med få hemvändare. *Göteborgs-Posten*, 14 februari.
- Boréus, Kristina. 2015. Texter i vardag och samhälle. I Ahrne, Göran. & Svensson, Peter. 2015. *Handbok i kvalitativa metoder*. 2., [utök. och aktualiserade] uppl. Stockholm: Liber
- Boréus, Kristina. 2015. Diskursanalys. I Ahrne, Göran. & Svensson, Peter. 2015. *Handbok i kvalitativa metoder*. 2., [utök. och aktualiserade] uppl. Stockholm: Liber
- Brottsbalken. 1 kap. 1 §. Definition av termen brott.
- Busch Thor, Ebba. 2016. Ebba Busch Thors tal i Almedalen: Stärkt integration behövs.
Hämtad från: <https://kristdemokraterna.se/ebba-busch-thors-tal-i-almedalen-starkt-integration-behovs/> [2019-01-24]

- Butler, Judith. 2004. *Precarious Life – The Powers of Mourning and Violence*. London: Verso.
- Butler, Judith. 2016. *Frames of War – When is life Grievable?*. London: Verso.
- Callamard, Agnes. 2015. Religion, Terrorism and Speech in a ‘Post-Charlie Hebdo’ World. *Religion and Human Rights* .10: 207–228.
- Carlsson, Christoffer. 2016. *Att lämna våldsbejakande extremism – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Carlstedt, Anna. 2017. "Brister i arbetet med återvändare". *Dagens Nyheter*, 28 mars.
- Center mot Våldsbejakande Extremism, 2018. Frågor och Svar. Hämtad från: <https://www.cve.se/fragor-och-svar.html> [2018-12-04]
- Chulov, Martin. 2014. The terrifying rise of Isis: \$2bn in loot, online killings and an army on the run. *The Guardian*, 16 juni.
- Couldry, Nick. 2000. *Inside culture: re-imagining the method of cultural studies*. London: SAGE
- Dagens Nyheter. 2016. Globalt hot, lokalt ansvar. *Dagens Nyheter*, 30 juni.
- DS 2014:4. Våldsbejakande extremism i Sverige: nuläge och tendenser, Stockholm: Fritze.
- Ericson, Mathias. 2018. "Sweden Has Been Naïve": Nationalism, Protectionism and Securitisation in Response to the Refugee Crisis of 2015. *Social Inclusion*. 6(4): 95-102.
- Ekström, Johanna. 2014. "Utred svenskarna som slåss i Ukraina". *Svenska Dagbladet*, 30 juli.
- Nationalencyklopedin. 2018. Extremism.
- Europakonventionen artikel 3. *Förbud mot utvisning av medborgare*.
- Europakonventionen artikel 7. *Inget straff utan lag*.
- Expressen. 2016. Högt pris för undanfallenhet. *Expressen*, 11 april.
- Foucault, Michel. (1997). On the genealogy of ethics: an overview of work in progress. I *Essential works of Michel Foucault 1954–1984 vol. 1: Ethics, subjectivity and truth*. New York: The New Press.
- Nationella Samordnaren mot våldsbejakande extremism. 2017.Handledning och rekommendationer för att ta fram lokal lägesbild och handlingsplan.[Kopia finns hos uppsatsförfattaren)
- Nationella Samordnaren mot våldsbejakande extremism. u.d. Samtalskompassen. [Kopia finns hos uppsatsförfattaren].
- Frisk, Liselotte. Axelson, Tomas. Hylén, Torsren. & Stier, Jonas. 2017. *Att lägga rälsen medan man kör: en utvärdering av kunskapskusens arbete i fyra pilotkommuner - Örebro*,

Borlänge, Göteborg och Stockholm. Falun: Interkulturellt Utvecklingscentrum Dalarna, Högskolan Dalarna.

- Hammersley, Martyn. 2014. On the ethics of interviewing for discourse analysis. *Qualitative Research*. 14 (5): 529 – 541
- Hermansson, Ann-Sofie. & Pekgul, Nalin. 2018. Vi måste sluta relativisera extremismen. *Kvällsposten*, 23 juli.
- Herz, Marcus. 2016. *Socialt arbete, pedagogik och arbetet mot så kallad våldsbejakande extremism – en översyn*. Göteborg: Segerstedtinstitutet, Göteborgs universitet
- Hildebrant, Johanne. 2017. Eftergiftspolitikerna mot IS måste ta slut. *Svenska Dagbladet*, 20 mars.
- Holmgren, Mia. 2017. "Vi ska titta över regelverket om IS-återvändare". *Dagens Nyheter*, 20 mars.
- Husband, Charles & Alam, Yunis. 2011. *Social cohesion and counter-terrorism: a policy contradiction?*. Bristol: Policy Press
- Heath-Kelly, Charlotte. 2018. Forgetting ISIS: enmity, drive and repetition in security discourse. *Critical Studies on Security*. 6(1): 85-99.
- Hyllengren, Peder. 2017. Extremismen möter för lite motstånd i Sverige. *Göteborgs Posten*, 02 september.
- Karlsson, Johanna., 2018. Ung, vacker trebarnsmamma – och IS-terrorist. *Expressen*, 27 januari.
- Klinghoffer, Sanna. & Thomsen, Dante. 2018. Så många IS-återvändare känner kommunerna till. Hämtad från: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/sa-dalig-koll-har-kommunerna-pa-is-atervandarna> [2018-12-18]
- Kniivilä, Kalle. 2016. Borgerliga politiker trodde på myter om lyxliv för IS-krigare. *Sydsvenskan*, 21 oktober.
- Kommittédirektiv 2014:103. *En nationell samordnare för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Kristeva, Julia. 1982. *Powers of Horror – An essay on Abjection*. New York: Columbia University Press.
- Kvale, Steinar. & Brinkmann, Svend. 2014. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3. [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Berit. 2010. *Ett delat rum. Agonistisk feminism och folklig mobilisering – exempel kvinnofolkhögskolan*. Halmstad: Makadam Förlag.
- Lebedinski Arfvidson, Clara. Johansson, Thomas. & Mattsson, Christer. 2016. *Mellan det angelägna och det svårfångade – En studie av pågående utvecklingsarbete för att förhindra att unga människor rekryteras till miljöer som utövar våld i islams namn*. Göteborg: Segerstedtinstitutet, Göteborgs universitet

- Levine, Daniel J. 2018. Threat inflation as political melodrama: ISIS and the politics of late modern fear. *Critical Studies on Security*. 6(1): 136-154.
- Lorentzen, Mikael. 2008. *Multikulturella visioner: hedersrelaterat våld och socialt arbete i medierna*. Licentiatavhandling Växjö : Växjö universitet
- Löfven, Stefan. 2016. Tal i Almedalen, den 5 juli 2016.
Hämtad från: <https://www.socialdemokraterna.se/vart-parti/politiker/stefan-lofven/tal3/tal-2016/tal-i-almedalen/> [2019-01-24]
- Lönegård, Claes. 2017. Så blev samordnaren Bah Kuhnkes mardröm. *Svenska Dagbladet*, 07 april.
- McCombs, Maxwell. 2005. A Look at Agenda-setting: past, present and future. *Journalism Studies*. 6 (4): 543-557
- Magnusson, Erik. 2017. Ett tiotal terrorresenärer har återvänt till Skåne. *Sydsvenskan*, 15 juni.
- Marmorstein, Elisabeth. 2017. Löfven (S): "Vi ska jaga dessa mördare".
Hämtad från: <https://www.svt.se/nyheter/svtforum/lofven-s-vi-ska-jaga-dessa-mordare> [2018-11-28]
- Marteus, Ann-Carlotte. 2017. I faktasoppan med Bah Kuhnke. *Expressen*, 14 mars.
- Neuding, Paulina. 2017. Vem tar ansvar för det här?. *Göteborgs-Posten*, 09 juli.
- Nordland, Rod. 2014. Iraq's Sunni militants take to social media to advance their cause and intimidate. *The New York Times*, 28 juni.
- Ohlsson, Birgitta. & Wikström, Cecilia. 2017. Vi har inte råd att vara naiva längre. *Expressen*, 24 maj.
- Ohlsson, Erik. 2017. 3 av 10 IS-krigare tillbaka. *Dagens Nyheter*, 27 oktober.
- Puar, Jasbir. K. 2007. *Terrorist Assemblages – Homonationalism in queer times*. Durham: Duke University Press.
- Ranstorp, Magnus. & Gustafsson, Linus. 2017. *Swedish Foreign Fighters in Syria and Iraq – An analysis of open-source intelligence and statistical data*, Bromma: Swedish Defence University.
- Regeringsformen 2 kap. 7 §. *Kroppslig integritet och rörelsefrihet*.
- Regeringsformen 2 kap. 10 §. *Rättssäkerhet*.
- Regeringens skrivelse 2011/12:44. *Handlingsplan för att värna demokrati mot våldsbejakande extremism*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Retriver, 2018. Arkivanalys, Våldsbejakande extremism.
Hämtad från: <http://web.retriever-info.com.ezproxy.ub.gu.se/services/archive?> [2018-03-07]

- Rogberg, Salomon. 2017. M: Ta ifrån jihadister deras svenska pass. *Svenska Dagbladet*, 08 augusti.
- Salomonsson, Karin. 1998. *Fattigdomens besvärjelser: visionära ideal och vardagliga realiteter i socialt arbete*. Diss. Lund : Univ.
- SFS 1964:163. *Lagen om införande av brottsbalken*.
- SFS 2010:299. *Lagen om straff för offentlig uppmaning, rekrytering, och utbildning avseende terroristbrott eller annan särskilt alvarlig brottslighet*. 5b §.
- Sivenbring, Jennie. 2017. *Demokratiseringens dilemman i de nordiska handlingsplanerna mot våldsbejakande extremism*. Göteborg: Segerstedtinstitutet, Göteborgs universitet
- Sjöberg, Henrik. 2015. Det är så här man bygger ett lag – ett av flera goda svenska tecken. *Expressen*, 23 december.
- Sjöblom, Gunilla. 2015. Skrämmande program om IS. *Dagens Nyheter*, 24 februari.
- Smith, Benjamin K. Stohl, Michael. & al-Gharbi, Musa. 2018. Discourses on countering violent extremism: the strategic interplay between fear and security after 9/11. *Critical Studies on Terrorism*. DOI: 10.1080/17539153.2018.1494793
- Socialstyrelsen. 2018. *Våldsbejakande extremism – Stöd till socialtjänstens arbete med återvändare och andra personer involverade i våldsbejakande extremistiska miljöer*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen, u.d. *Vilken vård ska ett landsting erbjuda asylsökande och papperslösa?*. Hämtad från: <https://www.socialstyrelsen.se/vardochomsorgforasylsokandemedflera/halso-ochsjukvardoch tandvard/vilkenvardskaerbjudas> [2018-11-08]
- Sokolnicki, Amanda. 2017. I väntan på nästa terrordåd. *Dagens Nyheter*, 22 mars.
- Sokolnicki, Amanda. 2017. Lämna över till proffsen. *Dagens Nyheter*, 15 mars.
- Sonesson, Jenny. 2017. Sverige ska inte hjälpa terrorister. *Göteborgs-Posten*, 25 oktober.
- Sonesson, Jenny. 2018. Sonesson: Låt Burka Songs 2.0 bli en kommunal lärdom. *Göteborgs-Posten*, 07 mars.
- SOU 2017:110. *Värna demokratin mot våldsbejakande extremism – hinder och möjligheter*. Stockholm: Wolters Kluwer
- Svensson, Frida. Wiman, Erik. Sundkvist, Frida. & Georgieva, Maria. 2017. Ryskt spår följdes inte upp efter bomber i Göteborg. *Svenska Dagbladet*, 29 september.
- Säkerhetspolisen & Brottsförebyggande rådet. 2009. *Våldsamt politisk extremism – Antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Säkerhetspolisen. 2010. *Våldsbejakande Islamistisk Extremism i Sverige*. Stockholm: Säkerhetspolisen.

- SVT nyheter. 2017. Justitieministern sågar L-förslag om IS-återvändare.
Hämtad från: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/justitieministern-sagar-l-forslag-om-is-atervandare> [2018-11-13]
- Sydsvenskan. 2017. Säpo mot ensamma mördare. Terrorhotet består. *Sydsvenskan*, 19 januari.
- Tammikko, Teemu. 2018. The Threat of Returning Foreign Fighters: Finnish State Responses to the Volunteers in the Spanish and Syria-Iraq Civil Wars. *Terrorism and Political Violence*. 30(5): 844-861.
- The Guardian, 2017. UK 'has stripped 150 jihadists and criminals of citizenship'. *The Guardian*, 30 juli.
- Vaccari, Cecilia. 2017. Polischefen: Riv jihadisternas pass - som i Storbritannien. *Göteborgs-Posten*, 30 juli.
- Wallberg, Peter. 2017. "Aldrig sett något liknande". *TT Nyhetsbyrån*, 16 juni.
- Wedin, Helena. 2017. Terrorexpert tvivlar på beredskapen mot extremism i kommunerna. *Svenska Dagbladet*, 12 juli.
- Youcefi, Fouad. 2015. Granskning: UG-referens, IS-krigaren Adam
Hämtad från: <https://www.svt.se/nyheter/granskning/ug/ug-referens-is-krigaren-adam> [2018-09-13]
- Young, Iris Marion. 2003. The Logic of Masculinist Protection: Refelctions on the current secutity state. *Signs*, 29(1): 1-25.
- Åkerman, Henrika. & Arias, Fernando. 2016. Kommuner förbereder för avhopp från våldsbejakande extremism. 18 oktober. Hämtad från: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6540648> [2018-11-22]